

Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі
Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы

КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ

**Астана
2022**

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми-әдістемелік кеңесімен баспаға ұсынылды (2022 жылғы 15 қарашадағы № 12 хаттамасы).

Көптілді білім беру тұжырымдамасы – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2022. – 40 б.

Бұл Тұжырымдамада Қазақстан Республикасындағы тілдердің қазіргі ахуалына және тілдерді оқытудың қолданыстағы моделдеріне талдау жасалып, нормативтік, оқу-әдістемелік, ғылыми-әдістемелік базасын жетілдіру мәселесі қарастырылды. Көптілді білім беруді дамытудың тиімді жолдары, жаңа моделі ұсынылды. Көптілді білім беру тұжырымдамасы орта білім беру ұйымдарының басшыларына, пән мұғалімдеріне, әдіскерлерге арналған.

© Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2022

© НАО им. Ы.Алтынсарина, 2022

ПРЕАБУЛА

Қазақстан Республикасының орта білім беру жүйесіндегі **көптілді білім беру тұжырымдамасы** (бұдан әрі – Тұжырымдама) Қазақстандағы көптілді білім беруді дамытудың мақсаттарын, міндеттерін және негізгі бағыттарын айқындайтын құжат болып табылады. Көптілді білім беру – бірнеше тілді меңгерген, кез келген тілдік ортада еркін сөйлесетін, көпмәдениетті қоғамда өз орнын таба алатын, бәсекеге қабілетті ұрпақ дайындаудың бірден-бір жолы.

Көптілді білім беру тұжырымдамасының мақсаты – Қазақстан Республикасының бәсекеге қабілетті азаматтарын дайындау үшін инновациялық технологиялар мен озық оқыту тәжірибесі негізінде көптілді білім беруді дамыту.

Тұжырымдаманың мақсатына жету үшін келесі **міндеттерді** шешу көзделеді:

- көптілді білім беруді дамытудың басым бағыттарын анықтау;
- Қазақстан Республикасының білім беру ұйымдарында тиімді орта құру үшін көптілді білім беру үлгілерін ұсыну.

Көптілді білім беруді дамытуда төмендегілер ескеріледі:

- Тіл(дер)ді меңгерудің ерекшеліктері;
- Білім алушылардың жас ерекшеліктері;
- Педагогтің білім алушылар бойында тілдік құзыретті қалыптастыруға ықпал ете алуы;
- Тілді меңгерту принциптері;
- Білім алушылардың тілді қолдана білу дағдыларын білуі;

Көптілді білім беруді жүзеге асырудың халықаралық тәжірибесін талдау екі немесе одан да көп тілді қатар оқу мыналарға ықпал ететінін көрсетеді:

- ана тілін меңгеру деңгейін арттыру [1];
- оқудағы табыс, өйткені бірнеше тілді меңгеру оқушылардың тілдік емес пәндердегі жетістіктерін жақсартады [2];
- екінші және үшінші тілде оқу, жазу, сөйлеу және тыңдау бойынша функционалдық сауаттылықтың жоғары деңгейін дамыту [3];
- мәдениетаралық құзыреттілікті дамыту [4]
- когнитивтік және метакогнитивтік ойлау қабілеттерін дамыту: талдау, түсіндіру, салыстыру, импровизация, синтез [5]

Осылайша, көптілді білім беру жағдайында білім алушылардың тілдерді меңгеру қабілеті артады, мәдениетаралық құзыреттілікке ие бола отырып, басқа мәдениеттермен қарым-қатынасқа ашық болады.

Көптілді білім беру мәселесі 2007 жылдан бастап сөз бола бастады. Қазақстанда көптілді білім беру идеясы алғаш рет 2004 жылы айтылып, 2007 жылы «Тілдердің үштұғырлығы» мәдени жобасын кезең-кезеңімен енгізу

басталды. Бұл жобаның басты мақсаты елді таныту және жоғары білімді ұлтты дамыту болды.

Сонымен, республика аумағында бұрынғы одақтың 130-дан астам ұлттары мен ұлыстары тұратындықтан, ағылшын тілі – қазақ тілін ана және мемлекеттік тіл ретінде, орыс тілін ұлтаралық қатынас тілі ретінде дамыту міндеті қойылды. жаһандық қауымдастыққа кіру үшін қажетті халықаралық байланыс.

Бүгінгі таңда бұл мәселе өзекті және маңызды болып қала береді. Ана тілі – адамның ұлттық болмысына қарамастан «ананың сүтімен» игерген тілі, сондықтан да ана тілін үйрену көптілді білім берудің ғаламдық міндеттерінің бірі болып табылады. Ана тілінің байлығы мен оның кең түсінігі арқылы қоршаған дүние қабылданады, адамның дүниетанымы кеңейеді, ақыл-ойы мен санасы қалыптасады, мұны келешекте оның сөйлеу, жазу қабілетінен байқауға болады.

Ұлттық бірегейлікті сақтау және сонымен бірге жаһандық қоғамдастыққа қатысу маңыздылығының бүгінгі нақты жағдайында көптілді білім берудің мақсаты – мемлекеттік тілді және басқа тілдерді жетік меңгерген қазақстандықтардың жаңа ұрпағын қалыптастыру.

Көптілді білетін, кез келген тілдік ортада еркін қатынасқа түсе алатын, қоғамда өз орнын таба алатын, бәсекеге қабілетті ұрпақ дайындаудың бірден-бір жолы көптілді білім беру болып табылады.

Көптілді білім беру – білім беру жүйесін дамытудың орталығында болуы қажет. Себебі бірнеше тілді қатарынан меңгерген тұлға кез келген ортада өз орнын тез тауып, еңбек нарығында бәсекеге қабілетті бола алмақ.

Көптілді білім берудің қазақстандық дискурсында әрбір тілдің өзіндік орны, өзіндік ерекшелігі мен құндылықтары, атқаратын функциялары бар:

1) қазақ тілі – мемлекеттік тіл, қазақ халқының ұлттық тілі. Мемлекеттік тілдің мәнін түсінетін еліміздің біршама азаматтарының қарым-қатынас тілі.

2) орыс тілі – Қазақстанның көптеген аймақтарында ұлтаралық тіл. Орыс тілі – БҰҰ мойындаған әлемдік тілдердің бірі;

3) шет тілдері (ағылшын, неміс, француз тілдері) – жаһандану және халықаралық ынтымақтастық тілдері.

Бұл Тұжырымдамада Қазақстан Республикасындағы тілдердің қазіргі ахуалына және тілдерді оқытудың қолданыстағы моделдеріне талдау жасалып, нормативтік, оқу-әдістемелік, ғылыми-әдістемелік базасын жетілдіру мәселесі қарастырылады. Көптілді білім беруді дамытудың тиімді жолдары, жаңа моделі ұсынылады.

1. ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЖАҒДАЙЫ

Қазақстанның білім беру саласында ерте кезден бастап үш тіл (қазақ, орыс, шет тілі) пән ретінде оқытылып келеді. Еліміздің білім беру жүйесінде біраз мектептер экспериментті алаң ретінде үштілді/көптілді білім бере бастады.

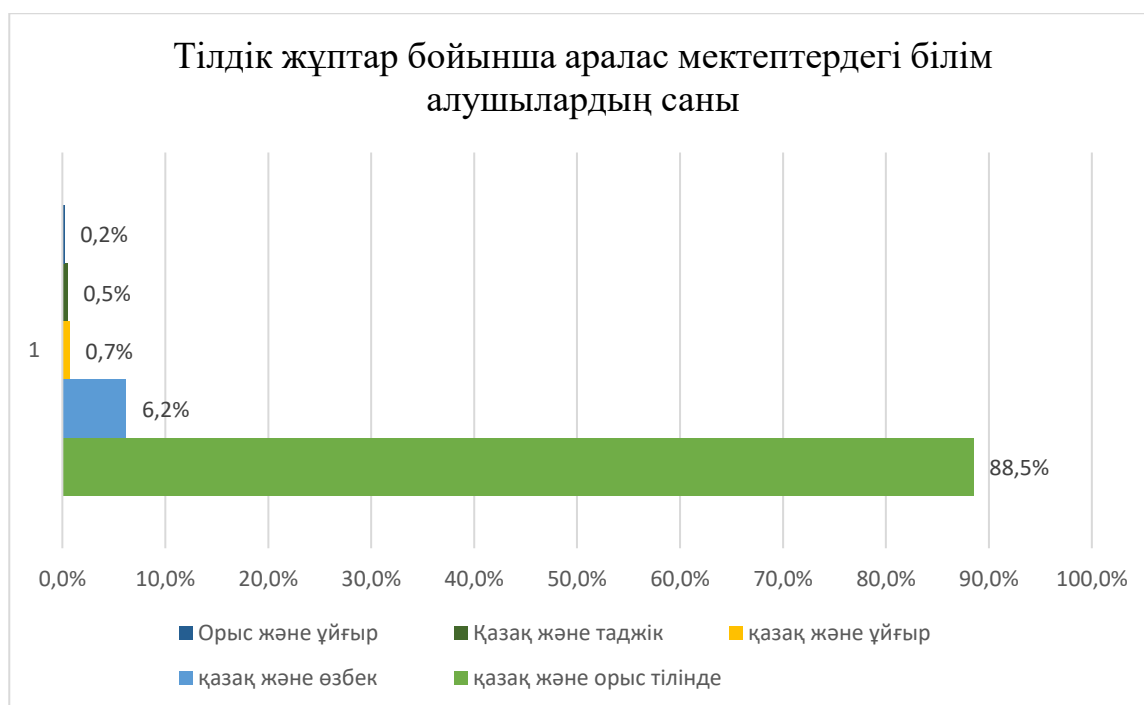
Көптілді білім берудің толық моделі алғаш рет «Білім инновация» лицейлерінде (бұрынғы қазақ-түрік) 1997 жылдан бастап іске қосылды. Оқыту қазақ және түрік тілдерінде ұйымдастырылды, кейін орыс және ағылшын тілдері енгізілді.

2007 жылдан бастап Қазақстанның білім беру саласында көптілді білім беру 33 мектепке енгізіле бастады [6]. Солардың бірі де бірегейі Назарбаев Зияткерлік мектептерінде көптілді білім беру жолға қойылған. НЗМ-дерде көптілді білім беру 2008 жылдан бері жүзеге асырылып келеді [7]. Кейін келе осы екі мектептің (БИЛ, НЗМ) тәжірибесі негізінде, атап айтсақ, 2019 жылдан бастап Білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған бағдарламасына сәйкес еліміздің басқа да мектептерінде үш тілде білім беру енгізіле бастады [8].

Кадр мәселесін шешу мақсатымен 2017-2018 оқу жылынан бастап, жаратылыстану-ғылыми бағыттың 4 мамандығы бойынша педагог мамандарды даярлайтын 15 базалық ЖОО ағылшын тілінде білім беруге көшті [9].

Үш тілде білім беруді дамытудың 2015-2020 жылдарға арналған Жол картасы әзірленді. Онда үш тілде білім беруді кезең-кезеңмен енгізу шаралары көрсетілді [11]. 2019 жылға қарай жаратылыстану-математикалық бағытындағы (ЖМБ) пәндерді (информатика, физика, химия, биология) ағылшын тілінде оқыту үшін тілдік құзыреттіліктердің жеткілікті деңгейі (B1 және одан жоғары) бар 14 473 мұғалім оқытылды. 2019 жылы үш тілде білім беруді енгізу барысында 352 мектепте ЖМБ пәндерін ағылшын тілінде оқытқан болса, 5 922 мұғалім оқытудың кейбір элементтерін ағылшын тілінде қолданған болса, тек 818-і толығымен ағылшын тілінде сабақ берді.

2022-2023 оқу жылында мемлекеттік мектеп оқушыларының 88,5%-ы аралас мектептерде оқиды (сыныптардың белгілі бір бөлігі қазақ тілінде, қалған бөлігі орыс тілінде оқытылады). Қазақ тілінде білім алатын студенттер көбейіп келеді. Ресми статистикаға сәйкес, қазақ тілінде оқытатын мектептерге түсетін оқушылар санының күрт өскені байқалады, 1990 жылғы 32,4%-дан 2021 жылы 65,4%-ға дейін, ал орыс тілінде оқытуда керісінше тенденция байқалады, 63,1%-дан 31,54%-ға дейін [10]. Қазақ және өзбек тілдерінде оқытатын мектептерде барлық оқушылардың 6,2%-ы осы мектептерде оқиды. Оқушылардың бір пайыздан азы ұйғыр және тәжік тілдерінде оқытылады (1-сурет).

1-Сурет. Екі тілді меңгеретін аралас мектептердегі білім алушылардың саны

Қазақстанның көптілді білім беруінде өңірлік ерекшеліктерді, әр өңірдің тілдік мүдделерін, тілдік ортаны ескеру маңызды. Қазақстандағы көптілді білім берудің ерекшеліктері өңірлік орналасуына байланысты: еліміздің оңтүстігінде қазақ тілінен басқа ұйғыр және өзбек тілдерінде, ал солтүстік өңірде орыс тілінде оқитындар саны басым (1-кесте).

1-Кесте. Тілдік басымдылық пен Әлеуметтік-лингвистикалық жағдаят

Тілдік басымдылық/тілді оқыту деңгейі	Әлеуметтік-лингвистикалық жағдаят			
	солтүстік аймақ		оңтүстік аймақ	
	қала	ауыл	қала	ауыл
Қазақ тілінің басымдығы	+/-	+/-	+	+/-
Орыс тілінің басымдығы	+	+/-	-	-
Ағылшын тілін оқыту деңгейі	+	-/+	-/+	-/+
Ұйғыр тілінің басымдығы	-	-	-/+	+/-
Өзбек тілінің басымдығы	-	-	-/+	+/-
Басқа да шет тілдерін (корей, қытай, түрік) оқыту деңгейі	-/+	-	-/+	-

Келесі графикте өңірлер бойынша оқыту тілі негізінде білім алушылардың үлесі көрсетілген (2-сурет). 2021 жылы барлығы 6942 мемлекеттік мектеп болды. Олардың 54%-ы (N=3738) тек қазақ тілінде оқытатын мектептер, 16%-ы (N=112) орыс тілінде оқытатын мектептер және 30%-ға жуығы (N=2075) аралас орта мектептер, ал сегіз мектеп ұйғыр тілінде білім беретін мектептер болды.

Жеті өңірде (2-суретті қараңыз) қазақ тілінде оқытатын мектепке дейінгі мекемелердің үлесі 60%-дан асады. Қызылорда (94,5%), Түркістан (83,4%) және Батыс Қазақстан (82%) облыстарында қазақ тілінде оқытатын мектепке дейінгі мекемелердің үлесі басым. Дәл осындай үрдіс Қызылорда (90,5%), Маңғыстау (86,5%) және Түркістан (77,2%) қалаларында мемлекеттік мектептердің үлесінде (2-суретті қараңыз) байқалады.

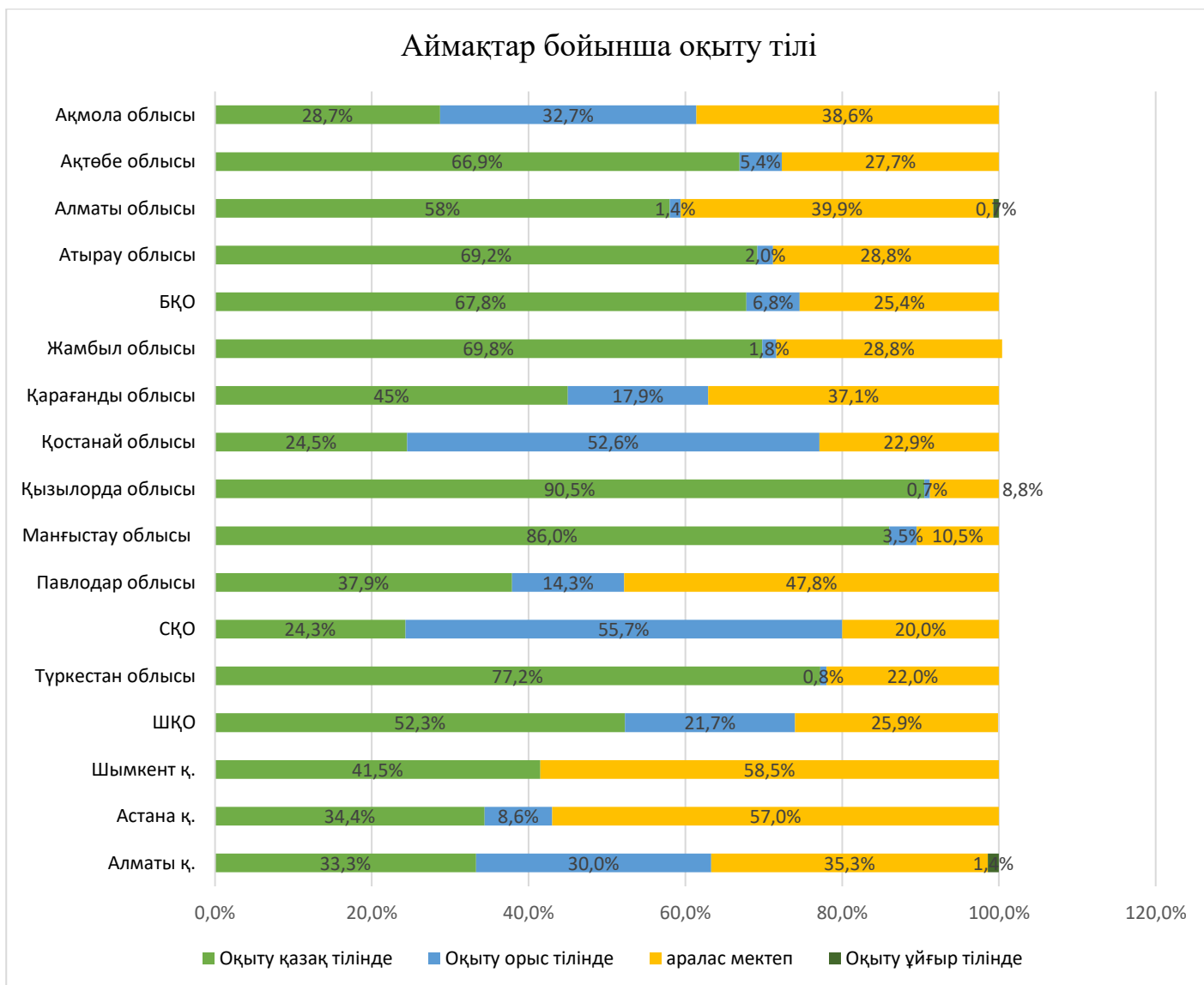
Тоғыз облыста, негізінен оңтүстік пен батыста орыс тілінде оқытатын мектепке дейінгі мекемелердің үлесі 7%-дан аспайды. Мектепке дейінгі мекемелер мен орыс тілінде оқытатын мектептердің жартысынан көбі Солтүстік Қазақстан мен Қостанайда орналасқан. Ақмола облысы мен Алматы қаласындағы он мектепке дейінгі мекеменің үшеуі орыс тілді. Бір қызығы, Шымкентте бірде-бір орыс тілінде оқыту мектебі жоқ. Мектеп тілдерінің аздықөпті тең үлесі Алматы және Ақмола облыстарында тіркелді.

Шымкент (58,5%) мен Астанадағы (57%) мектептердің жартысынан көбі аралас. Ұйғырларды оқыту мектептері Алматы қаласымен аттас ауданда (2022 жылдан бастап екі Қонаев және Жетісу аудандарына бөлінген) орналасқан. Аралас мектептердің ішінде қазақ-орыс мектептері ең көп үлесті – 90% құрайды. Одан кейін 5%-дан сәл ғана асатын қазақ-өзбек тілінің мектептер кіреді. Басқа аралас мектептер қазақ-ұйғыр (1,4%), қазақ-тәжік (0,5%) және орыс-ұйғыр (0,1%) болып табылады.

Мемлекеттік білім беру стандартына сәйкес білім беру ұйымдары кемінде бір шет тілін оқуды қамтамасыз етуі тиіс. Бірінші шет тілі ретінде білім беру ұйымдары ағылшын, неміс және француз тілдерін таңдай алады. Сондай-ақ, кейбір мектептер араб, қытай, түрік және т.б. сияқты қосымша тілдерді оқуды ұсынады. 2-кестеде 2021–2022 оқу жылында шет тілін оқыған оқушылардың саны көрсетілген. Бірінші шет тілі (ШТ1) және екінші шет тілі (ШТ2) ретінде.

[11] деректері бойынша қазақстандық мектеп оқушыларының барлығы дерлік ағылшын тілін бірінші шет тілі ретінде қазақ тілінде (99,6%), орыс тілінде (99,5%) және басқа тілде (97%) оқиды. Оқушылардың аз бөлігі неміс, француз, араб және қытай тілдерін бірінші немесе екінші шет тілі ретінде оқиды. Бір қызығы, орыс тілінде оқытатын сыныптардағы студенттер бірінші (ШТ1) немесе екінші шет тілі (ШТ2) деңгейінде неміс және француз тілдерін меңгергенді қалайды, ал қазақ тілінде оқытатын сыныптарда қытай және араб тілдері көбірек танымал.

Аймақтар бойынша оқыту тілі

2-Сурет . Аймақтар бойынша оқыту тілі

2-Кесте. Шетел тілін оқытын білім алушылардың саны

Шетел тілдер		оқыту қазақ тілінде	оқыту орыс тілінде	оқыту басқа тілде
ағылшын тілі	ШТ1	2 262 852	1 057 777	100 189
	ШТ2		1 737	
неміс тілі	ШТ1	33	2 256	
	ШТ2	2 164	8 798	
француз тілі	ШТ1	103	194	
	ШТ2	2 918	7 825	
араб тілі	ШТ1	1		

	ШТ2	225	100
қытай тілі	ШТ1		
	ШТ2	1 230	

Осылайша, Қазақстан мектепке дейінгі жаста көптілді оқыту ортасын қамтамасыз етеді. Дегенмен, аймақтық айырмашылықтар өткір: оңтүстік пен солтүстіктің бөлінуі мектептердегі тілдерді ұсынудағы негізгі тенденция болып табылады. Яғни, солтүстік пен шығыста Ресеймен шекаралас аймақтарда орыс тілінде оқытатын мектептер көп болса, оңтүстік пен батыста Орталық Азия елдеріне жақын жерде қазақ мектептері басым.

Тіл саясатын жүзеге асырудың негізгі бағыттары еліміздің стратегиялық құжаттарында айқындалған:

- Қазақстан Республикасының тіл саясатын іске асырудың 2020 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. (31.12.2019 ж.) бұл үйлесімді тіл саясатын қолдауға, латын әліпбиіне көшуге, тіл капиталын дамытуға, қазақ тілінің Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі ретіндегі рөлін толық қамтамасыз етуге бағытталған.
- 2021-2025 жылдарға арналған «Білімді ұлт – сапалы білім» ұлттық жобасын бекіту туралы Мемлекет басшысының 2021 жылғы 13 қазандағы жарлығы. Осы ұлттық жоба аясында зияткерлік әлеуетті дамыту, қазақ тілінің дамуына жағдай жасау, жастардың жаңа мүмкіндіктерін ашу сынды мәселелер қарастырылуда.
- Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспарының 6.7 бастамасының «Тілді жаңғырту» Бұл бастамаға сәйкес халықты шет тілдерін, әсіресе ағылшын тілін үйрену мүмкіндігімен барынша қамту қамтамасыз етіледі. Білім берудің барлық деңгейінде үштілділікті енгізу және орыс тілді мектептер үшін қазақ тілін оқытудың жаңа әдістемесін енгізу жалғасады.
- Мемлекет басшысының 2022 жылғы 1 қыркүйектегі қазақ және орыс тілдерін жетік меңгерген балаларды оқыту қажеттігі туралы, орта мектепте жаратылыстану-математикалық және ағылшын тілін оқытуды күшейтудің маңыздылығы туралы жолдауы.

Сонымен, Қазақстанның қазіргі саясаты тіл білімінің мазмұны мен тілдерді оқыту тәсілдерін жаңартуды талап ететін жаһандану дәуірінде болып жатқан экономикалық, саяси, ақпараттық өзгерістерге дайын болу үшін көптілді білім беруді дамытуға ерекше мән беруде. Білім беру жүйесі студенттерге тілдерді бір-бірінен және басқа пәндік салалардан бөлек үйренуге мүмкіндік беріп қана қоймай, сонымен қатар бұл тілдерді әртүрлі коммуникативті жағдайларда қолдануды талап етеді.

Бұл тұжырымдама үйлестіру және әкімшілік басқаруды, оқыту жағдайлары мен оқу ортасын, қолжетімділік пен білім беруді қамтамасыз етуді қамтитын көптілді білім беруді жүзеге асырудағы шешілмеген міндеттер мен мәселелер атап өтілетін [12] Қазақстанда үштілді білім беруді енгізу бойынша ұлттық зерттеулердің нәтижелерін ескереді. теңдік және оқытушылар құрамы (3-кесте)

3-Кесте. Көптілді білім беруді жүзеге асырудағы мәселелер

Үйлестіру және басқару	<ul style="list-style-type: none"> • үштілді білім беруден түсініксіз күтулері; • оқушыларды бағалау бойынша анық емес нұсқаулар • мүдделі тараптар арасындағы байланыстың болмауы; • басқару формасы «жоғарыдан төмен», мұғалімдердің шешім қабылдау процесіне тартылмауы; • мұғалімдерді асығыс оқыту; • ақпараттық наұқанның болмауы.
Оқу шарттары және оқу ортасы	<ul style="list-style-type: none"> • сабақтан тыс уақытта ағылшын тілін меңгеруге дағдыланбау [13]; • мұғалім, ата-ана және оқушылар арасындағы ынтымақтастықтың болмауы [14]; • ата-аналардың үштілділік саясатына скептикалық көзқарасы [15]
Қолжетімділік және теңдік	<ul style="list-style-type: none"> • ауылдардағы оқушылардың білім беру ресурстарына қолжетімділігі шектеулі [16]; • білім сапасы тек мектепке байланысты емес – үлгерімі төмен мектептерде білім сапасын арттыру үшін оқу үлгеріміне кедергі келтіретін әлеуметтік-экономикалық және мәдени факторларды бейтараптандыру жолдарын анықтау қажет [17];
Педагогикалық қызметкерлер:	<ul style="list-style-type: none"> • педагогикалық ұжымның ағылшын тілінде оқытуға дайындығының төмен деңгейі [14], • көптілді педагог кадрлардың қажеттілігін анықтау бойынша жұмыстың жүйесіз жүргізілуі [18]; • мұғалімдердің ағылшын тілін (A1-A2, CEFR) жеткіліксіз білуі [19]. • мұғалімдер CLIL педагогикалық стратегияларынан хабардар емес [20];

2. КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ҰСТАНЫМДАРЫ

Көптілді білім беру Тұжырымдамасы білім және ғылымның негізгі принциптеріне сәйкес құрылады және білім алушылардың қоғамға бейімделуіне, өмірден өз орындарын табуларына бағытталады.

1. Көптілді білім берудің жүйелігі мен тұтастығы.
2. Білім беру сапасын арттыру құралдарының бірі ретінде ана тілінде білім беру.
3. Пән мұғалімдері мен шет тілі мұғалімдерінің ынтымақтастығы арқылы пәнаралық байланыстар мен келісімділік қағидаты.
4. Бағдарламалар, бағалау критерийлерінің халықаралық стандарттармен арақатынасы.
5. Аймақтық айырмашылықтарға/қоршаған ортаға, мектеп мүмкіндіктеріне/ресурстарына (адамдық, академиялық, қаржылық) негізделген модельдердің әртүрлілігі
6. Білім берудің барлық сатыларында әлеуметтік және гендерлік теңдікті қамтамасыз етудің құралы ретінде және көптілді қоғамдардың негізгі элементтерінің бірі ретінде екі тілді және/немесе көп тілді білім беру.
7. Қоғамдағы әртүрлі топтар арасындағы өзара түсіністікті қалыптастыру және дамыту, негізгі құқықтарды құрметтеуді қамтамасыз ету мақсатында білімге мәдениетаралық көзқарас принципі.

Көптілді білім берудің жүйелік және тұтастық қағидатында тілдерді оқытудың негізгі объектісі ретінде тілдің құрылымдық жүйесін және қажетті құзыреттіліктерді ескеріледі (тілдік, сөйлеу, коммуникативтік, этномәдени құзыреттер).

Көптілді білім берудің үздіксіздік және прогрессивтілік қағидаты – бастауыш сыныптан жоғары сыныпқа дейін тілді деңгейлеп үйретуді көздейді. Әр деңгей белгілі бір компонентті құрайды: тілдік компонент, тілдік-теориялық компонент (тілдік жүйе, тілдің функционалдық-семантикалық ерекшеліктері), пәнаралық компонент, этно мәдени компонент, т.с.с.

Тілді өздігінен үйрену дағдыларын дамытуда білімді бекіту және өткен материалдарды үнемі қайталап отыру қағидаты аталған қағидаттардың ішінде ең маңызды қағидат. Педагог пен оқушы бір-біріне өзара қолдау көреткенде, оқушы сабақта өткен материалдарды үйде қайталап, білімін бекіткенде ғана тіл үйрену нәтижелі болмақ.

Білім алушы, я тіл үйренуші кез келген елде білімін жалғасытыра алуы үшін көптілді білім берудің курстары және олардың бағдарламалары, сондай-ақ тілдік білімді бағалау критерийлері халықаралық стандарттарға сәйкес болуын көздейді.

Көптілді білім беруді жүзеге асыруда пәнаралық қатынас және пәнаралық үйлестіру қағидаты сақталуы маңызды. Пән мұғалімдері мен шет тілі мұғалімдерінің ынтымақтастығы арқылы пәнаралық байланыстар мен келісімділік орнатылуы тиіс.

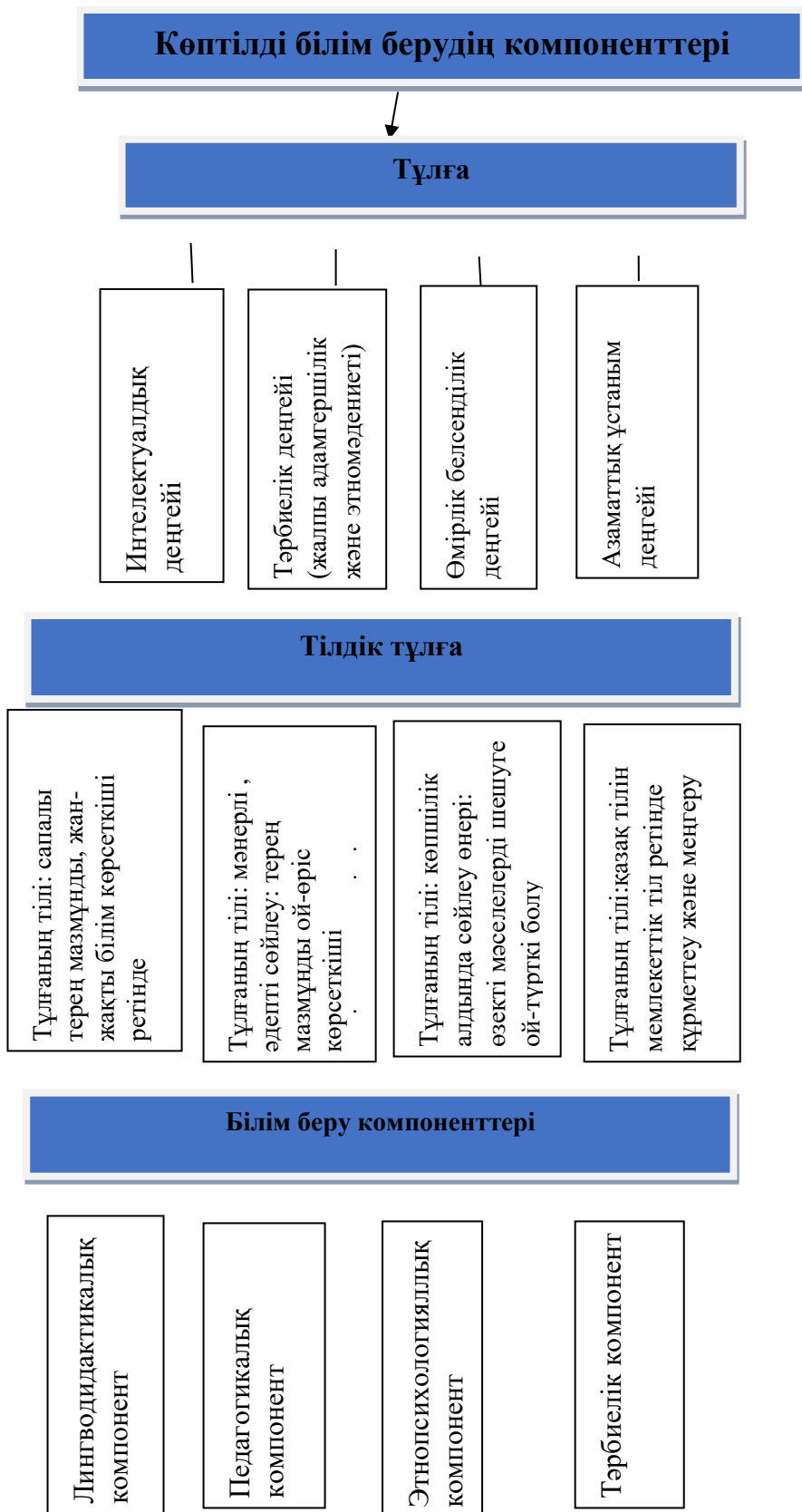
Бірегей мазмұндық негізді әзірлеу (2-3 тілдік мазмұнын ықшамдау жұмыстары), білім алушылардың қоршаған ортасындағы жағдаяттарды негізге алу, сөйлеу және қарым-қатынас жаттығуларын басым ету, әр түрлі (стилдік, полилог/диалог/монолог) мәтіндерді жүйелі түрде тудыру жолдарын қарастыру, әр түрлі тақырыптағы мәтіндерді тудыру жолында білім алушылардың білім көкжиегін кеңейту, пікірталас формаларын тіл сабақтарында және сабақтан тыс шараларда жиі қолдану (сыни көзқарас қалыптастыру мақсатында) және қарым-қатынас процесінде тілдік жүйенің функционалдық-мағыналық өрісін қолдау ұстанымдары жайында төменде түсініктеме беріледі.

Қазақстандық көптілді білім беруде аймақтық ерекшеліктерге, әр аймақтың тілдік мүддесін, тілдік ортасын ескере отырып, тілдік білім беру назар аудару маңызды.

Білім беру мәдени және тілдік әртүрліліктің оң құндылығы туралы хабардарлықты арттыруы керек. Осыған орай, тілдерді оқытуда басқа өмір салты, басқа әдебиет және басқа да әдет-ғұрыптар туралы ойлауға жағдай жасау керек.

Көптілді білім беруде тұлға өзінің интеллектуалдық, тәрбиелік (жалпы адамгершілік, этномәдени), өмірлік белсенділік деңгейі мен адамгершілік ұстанымын жетілдіре, тілдік құзыретін қалыптастыра отырып, тілдік тұлғаға айналады. Тұлғаның интеллектуалдық негізін пайдалана отырып, бірнеше тілді қатар меңгерткенде тұлға терең мазмұнды, жан-жақты білімін көрсете алатындай дәрежеге жетеді. Әр басқа этнос ретінде оқушылардың мәдениетінде өзіндік ерекшелік болары сөзсіз. Сондықтан оқушы тіл сабақтарында жалпы адамгершілік құндылықтарды меңгере отырып, лексикалық тақырыптар аясында мәнерлі, әдепті сөйлеуге, үлкенді құрметтеп, кішіге қамқорлық жасауға, елін сүйуге тәрбиеленеді. Бұл оқушының ой-өрісінің көрсеткіші болып табылады. Білім алушы тұлға тілдік пәндерді оқи отырып, кез келген тілдік ортаға бейімделіп, өзіне қойылған сұраққа ғана жауап беріп қана қоймай, өзекті мәселелерді шешуге ой-түрткі болуы қажет. Сонда ғана ол көпшілік алдында сөйлеу өнерін меңгеріп шығады. Тілдік тұлғаның ой-өрісі, ұшқыр қиялы, сөйлеуші мен тыңдаушы арасындағы қарым-қатынастарындағы қажеттілік, уәж, мақсат, тілектері көрініс табады. Тілдік және коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған тақырыптық негізде тілдік жүйенің функционалдық құралдарын қамтиды. Білім алушы тұлғаның азаматтық ұстанымын күшейтіп, қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде құрметтеуге және меңгеруге, елін сүйуге, өзінің болашағы және ел экономикасын жетілдіру үшін орыс, ағылшын және басқа тілдерді меңгеруі қажет екенін қабылдауы тиіс. Ол үшін көптілді білім беру, ең алдымен, лингводидактикаға негізделуі қажет. Бұған дейін шешілмей жүрген түйінді мәселенің негізгілерінің бірі тілді үйрену әдістемесін дұрыс білмеуден. Әдістеме, оқыту технологиялары, оқытудың озық әдіс-тәсілдері көп, алайда соны тиімді қолдана білмейтін педагогтардың болмауы да көптілді білім беру мәселесін шеше алмауға себеп болып отыр.

Демек, көптілді білім берудің құраушы компоненттерінің бірі педагогикалық компонент болып табылады.

3-сурет. Көптілді білім берудің компоненттері

3-Сурет. Көптілді білім берудің компоненттері

Педагогикалық компонент білім берудің жүйелі және тиімді жолдарын қамтиды. Педагог тілдік білім беруде білім алушыны білім мазмұны арқылы тәрбиелеп отырады. Қандай да бір тілді терең білуге деген талпыныс патриоттық тәрбиемен тығыз байланысты. Қазақстандық мектептер білім алушы бойында мемлекеттік тілге деген және бөгде тілге деген құрмет, тілді үйренуге деген талпынысты қалыптастыру қажет. Білім алушы тілді үйрену тек өзінің жекебасына ғана жол ашып қоймай, отанына пайда әкелуге қызмет етуі қажеттігін сезінуі тиіс. Қазіргі кезде мультимәдениетті тұлға тәрбиелеу маңызды. Оқушы тіл сабақтарында бірнеше мәдениетті меңгереді, басқа тіл өкілдеріне, бөгде мәдениетке толеранттылық таныта білу керектігін түсінеді.

Көптілді білім берудің келесі құрамдас бөлігі этнопсихологиялық компонент. Тілдік пәндерді оқығанда оқушылардың этноболмысы, этномәдениеті, отбасы құндылықтары ескеріледі.

Көптілді білім беруді анықтаушылар: оқушы (білім алушы), ата-ана, педагог, мектеп әкімшілігі, жергілікті басқару органы. Тілдерді (соның ішінде шет тілінің ішінде қайсысы) оқыту тілдік қағидат негізінде оқушы (білім алушы), ата-ана арасында әлеуметтік сауалнама жүргізу негізінде айқындалады. Осы орайда, тіл типін таңдау, теңгерімділік, толеранттылық ескеріледі.

3. КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУДІ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Қазақстанның білім беру жүйесінде көптілді білім берудің бұл тұжырымдамасы білім берудің келесі деңгейлер арқылы жүзеге асырылады:

- мектепке дейінгі тәрбие және оқыту;
- бастауыш білім;
- негізгі орта білім;
- жалпы орта білім
- техникалық және кәсіптік білім (ТЖКБ)

Көптілді білім беру мектепке дейінгі білім беруден бастап орта мектеп немесе ТЖКБ-ге дейінгі орта білім берудің барлық деңгейлерінің сабақтастығы мен жүйелілігі қағидаттарына негізделген.

Тілдерді кезең-кезеңімен оқыту және коммуникативті және пәндік интеграциялық тәсілдерді қолдану арқылы оң нәтижелерге қол жеткізуге және көптілді тұлғаны қалыптастыруға болады. Алғашқы тілдік дағдылар балабақшалар мен бастауыш сыныптарда қалыптасса, орта білім беру жүйесінде қажетті іргелі тілдік дағдылар мен құзыреттер қалыптасады. Төрт қарым-қатынас дағдылары (тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым) білім беру жүйесінің барлық деңгейінде қалыптасады.

Бұл тарауда көптілді білім беруді жүзеге асырудың негізгі бағыттары: орта білім беру жүйесіндегі тілдер, деңгейлеп оқыту қалай жүзеге асырылатыны, оқыту әдістері, білім берудің бастауыш деңгейінде тілдерді кезең-кезеңімен оқыту, бастауыш және жоғары мектептерде тілдерді оқыту және пәндік кіріктірілген білім беруді жүзеге асырудың оңтайлы үлгілерін ұсынады.

Орта білім беру жүйесіндегі тілдер

Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартына (МЖМББС) сәйкес көптілді білім беру саясаты аясында білім беру мазмұны енгізілуде. Көптілді білім берудің мақсаты – кемінде үш тілді меңгерген, қызметтің әртүрлі салаларында диалог жүргізуді білетін, өз халқының мәдениетін бағалайтын, басқа халықтардың мәдениетін түсінетін және құрметтейтін көптілді тұлға – Қазақстан азаматын қалыптастыру. МЖМББС әрбір тіл пәні бойынша деңгейлер негізінде күтілетін оқу нәтижелерін ұсынады (оқыту тілі, екінші тіл және шет тілі) және үштілді білім беру халықаралық стандарттарға сәйкес қазақ, орыс және шет тілдерін меңгеруді қамтамасыз ету арқылы жүзеге асырылатынын айтады, сонымен қатар қазақ, орыс және шет тілдерінде сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру керектігін нақтылайды. Орта білім беру жүйесінде ұсынылған тілдер б-суретте келтірілген. Бұл құжат жергілікті стандартқа [21] енгізілген тіл терминологиясын пайдаланады

Бірінші тіл (Т1) – мектептегі оқыту тілі, сонымен қатар ана тілі:

- қазақ (Т1)
- орыс (Т1)
- тәжік (Т1)
- өзбек (Т1)
- ұйғыр (Т1)

Екінші тіл (Т2)

- қазақ тілінде оқытатын мектептердегі қазақ тілі (Т2).
- қазақ тілінде оқытатын мектептерде орыс тілі (Т2).

Үшінші тіл (Т3) – шет тілі болып табылады (міндетті емес):

- ағылшын (Т3)
- неміс (Т3)
- Француз (Т3)

Сондай-ақ, мектептер ресурстардың болуы мен оқушылардың қажеттіліктерін ескере отырып, вариативті компонент ретінде басқа шет тілдерінде оқытуды ұсына алады.

Қосымша (екінші) шет тілдері:

- ағылшын
- неміс
- француз
- араб
- түрік
- қытай
- кәріс т.б.

4-Сурет. Қазақстан Республикасындағы тілдердің көптүрлілігі

МЖМББС-ке сәйкес, білім беру жүйесінің барлық деңгейлерінде екінші тіл ретінде қазақ/орыс және шет тілдеріндегі оқу бағдарламалары үздіксіздігі мен тілдерді үйренудің үздіксіздігін қамтамасыз ететін Бірыңғай еуропалық тілдік негіздеменің (CEFR) ережелерімен сәйкестендіріледі.

CEFR Еуропадағы ғылыми-педагогикалық қоғамдастықтың жұмысының нәтижесі болып табылатын негіздік құжат. CEFR оқу мақсаттарын белгілеу және ұлттық бағалау жүйелерін құру үшін қолданылатын тілді білудің алты (6) деңгейін анықтайды. Әрбір деңгей оқушылардың одан әрі даму траекториясын сипаттайды.

Деңгейлеп оқыту тіл үйренуді сапалы түрде жақсартуға және әр кезеңде оқушылардың белгілі бір деңгейге жетудегі үлгерімін қадағалауға мүмкіндік береді. 4-кестеде CEFR бойынша әрбір сынып үшін екінші және шет тілдерін меңгерудің күтілетін нәтижелері берілген.

4-Кесте. Әр деңгей бойынша күтілетін нәтижелер

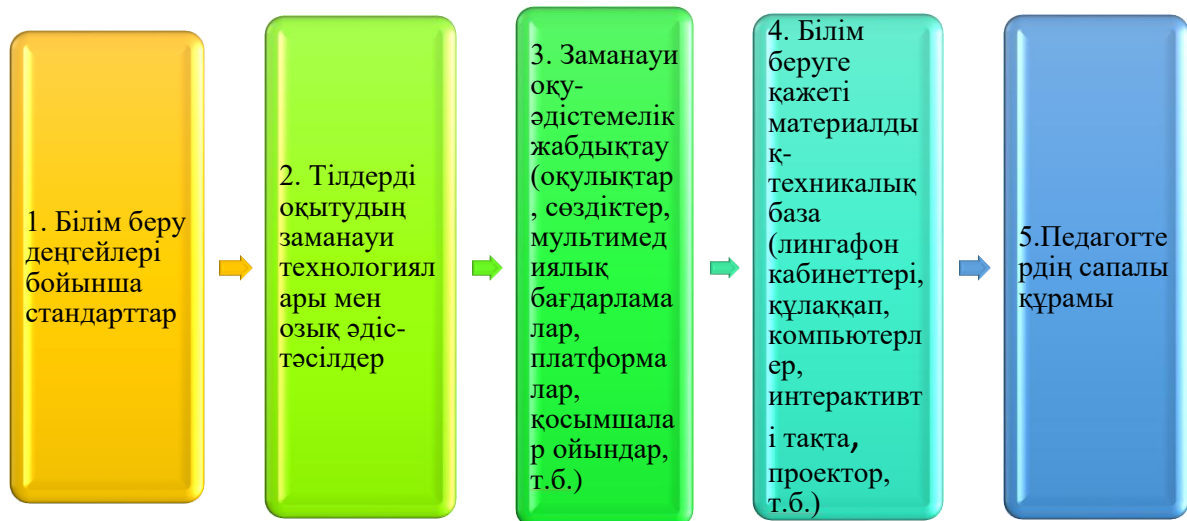
CEFR бойынша деңгей	Оқушы оқу кезінде, ақпаратты құлақпен қабылдауда, ауызша және жазбаша сөйлеуде көрсетуі керек білім мен дағдылар	Деңгейлерге жету		
		Қазақ тілі (Т2)	Орыс тілі (Т2)	Шетел тілі (Т3)
A1	Белгілі бір тапсырмаларды орындауға қажетті таныс сөз тіркестері мен сөз тіркестерін түсінеді және сөйлеуде қолдана алады. Өзін таныстыра алады/өзгелерді таныстырады, тұрғылықты жері, таныстары, мүлкі туралы сұрақтар қоя/жауап бере алады. Егер басқа адам баяу және анық сөйлеп, көмектесуге дайын болса, қарапайым әңгімеге қатыса алады.	2 сынып	3 сынып	4 сынып
A2	Өмірдің негізгі салаларына қатысты бірыңғай сөйлемдер мен жалпы сөз тіркестерін түсінеді (өзің және отбасыңның мүшелері туралы негізгі мәліметтер, дүкен аралау, жұмысқа тұру, т.б.). Таныс немесе күнделікті тақырыптар бойынша қарапайым ақпарат алмасуға байланысты тапсырмаларды орындай алады. Қарапайым тілмен айтқанда, ол өзі, отбасы және достары туралы айта алады, күнделікті өмірдің негізгі аспектілерін сипаттай алады.	4 сынып	5 сынып	6 сынып
B1	Жұмыста, мектепте, демалыста және т.б. әдетте кездесетін әртүрлі тақырыптар бойынша стандартты тілде жеткізілетін түсінікті хабарламалардың негізгі идеяларын түсіне алады. Ауыстырылатын тілдің елінде болған кезде туындауы мүмкін көптеген жағдайларда сөйлесе алады. Белгілі немесе мені ерекше қызықтыратын тақырыптар бойынша дәйекті хабарлама құра алады. Алған әсерлерін, оқиғаларын, үміттерін,	7 сынып	8 сынып	9 сынып

	ұмтылыстарын сипаттай алады, пікірлері мен болашаққа арналған жоспарларын айтып, негіздей алады.			
B2	Абстрактілі және нақты тақырыптардағы күрделі мәтіндердің, соның ішінде жоғары мамандандырылған мәтіндердің жалпы мазмұнын түсінеді. Кез келген тарап үшін қиындықсыз ана тілінде сөйлейтіндермен үнемі сөйлесу үшін тез және өздігінен сөйлейді. Өртүрлі тақырыптар бойынша нақты, егжей-тегжейлі баяндамалар жасай алады және негізгі мәселеге өз көзқарасын айта алады, өртүрлі пікірлердің артықшылықтары мен кемшіліктерін көрсете алады.	9 сынып	10-11 сынып	11 сынып
C1	Түрлі тақырыптағы көлемді күрделі мәтіндерді түсінеді, жасырын мағынаны таниды. Сөздер мен сөз тіркестерін таңдауда қиналмай, жылдам қарқынмен өздігінен сөйлейді. Ғылыми және кәсіби қызметте қарым-қатынас үшін тілді икемді және тиімді пайдалану. Мәтінді ұйымдастыру үлгілерін, байланыс құралдарын және мәтін элементтерін біріктіруді меңгергендігін көрсете отырып, күрделі тақырыптар бойынша дәл, егжей-тегжейлі, жақсы құрылымдалған хабарламалар жасай алады.	11 сынып		

ҮОБ-да жарияланған деңгейлерге жету үшін үш тілде жеткілікті сағат санын қамтамасыз етеді. Бір деңгейді меңгеруге ұсынылатын сағаттарға сәйкес келесі кесте ұсынылады (5-кесте).

5-Кесте. Тілдерді меңгеру деңгейі

Сынып	Қазақ тілі және әдебиеті (Т2)	Орыс тілі және әдебиеті (Т2)	Шетел тілі (Т3)
1	A1.1	-	-
2	A1.2	A1.1	-
3	A2.1	A1.2	A1.1
4	A2.2 (430с)	A2.1 (216с)	A1.2 (216с)
5	B1.1	A2.2	A2.1
6	B1.2 (718с)	B1.1 (432с)	A2.2 (432с)
7	B1.3	B1.2	B1.1
8	B2.1	B1.3	B1.2
9	B2.2 (1150с)	B2.1 (756с)	B1.3 (756с)
10	B 2.3	B2.2	B2.1
11	C1.1 (1510с ҚҒБ) (1438с ЖМБ)	B2.3 (900с)	B2.2 (972с)

5-Сурет. Көптілді тұлғаны қалыптастыру шарттары

Тілдік және тілдік емес пәндерді оқытудың негізгі бағыттары

Оқыту әдістемесін таңдау бағдарламаның мақсатына байланысты. Тілдік пәндер бойынша күтілетін нәтижеге жету үшін коммуникативтік тәсіл деңгейлеп білім берудің негізіне айналады, оның аясында сөйлеу әрекетінің төрт түрін: тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылымды дамытуды қамтамасыз ететін сөйлеу тақырыптары мен типтік жағдаяттардың құрамы анықталады. Оқу ортасы үлгіленген, табиғи жағдайларға жақын, оқушылардың сөйлеу және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Грамматиканы оқытудың коммуникативті бағыты ережеден қолдануға, теориядан практикаға емес, барлық тілдік дағдыларды дамытудан тіл заңдылықтарын білуге дейінгі қозғалысты білдіреді. Бұл тәсілмен грамматика жеке түрде емес, белгілі бір сөйлеу жағдаятының, тақырыптың аясында қарастырылады.

Тілдік пәндер бойынша бағдарламалардың практикалық бағыттылығы оқушыларға алған білімдерін оқу және өмірлік мәселелерді шешуде, мысалы, эссе жазуда, жобалық жұмысты орындауда, үш тілде әртүрлі тақырыптарды талқылауда және т.б. жағдайларда қолдануға негізделген.

Қазақстандағы көптілді білім беру, біріншіден, тілдік пәндерді меңгеруді, коммуникативтік құзыреттіліктерді дамытуды және үш тілде белгілі бір тілдік деңгейге жетуді көздейді. Орташа тілдік деңгейге жеткенде кейбір тілдік емес пәндерді оқыту тіліне қарамастан екінші немесе үшінші тілде оқытуды енгізу ұсынылады. Пән бойынша оқу деректері пәндік-тілді кіріктірілген оқыту (CLIL) әдістемесін пайдалану арқылы қабылданады. Сондай-ақ, осы тәсіл негізінде тілдік емес пәндер бойынша билингвалдық білім берудің когнитивтік-коммуникативтік технологиясының отандық ғалымдар әзірлеген технологиялары мен тілдік пәндерге арналған функционалдық-коммуникативтік оқыту технологиясы бар [22], [23].

CLIL – пән мазмұнын шет тілінде оқыту тәсілі. Бұл тәсіл тілді пән арқылы меңгеруге және тіл арқылы пәнді меңгеруге бағытталған. CLIL екі тілді оқыту, пәнге бағытталған білім беру, иммерсиондық, көптілді білім беру және т.б.с.с әртүрлі тілдік бағдарламаларды қамтиды. CLIL оқыту тәсілінде «мазмұн», «коммуникация», «таным» және «мәдениет» деген 4 құрамдас бөліктерге назар аударылады.

Қазақ тілін бірінші (ана) тілі ретінде оқу

Қазақ тілін ана тілі ретінде оқытудың басты мақсаты – өзінің ұлттық болмысын сезінетін, ана тілін қадірлей білетін, оның қоғамдық мәнін түсінетін, қазақ әдеби тілінің нормаларын қолданатын, өз ойын еркін жеткізе алатын, сауатты жазатын, дін мен ар-ұжданның ұлттық код ретіндегі мәнін бойына сіңіретін, өз тілін сақтайтын, дұрыс ұстанатын бірегей тұлғаны қалыптастыру.

Мектепке дейінгі мекемелерде тіл қалыптастырғанға дейін қазақ тілді балаларды дамытуға бағытталған әдістерді қолдану қажет. Ол жанұяда, оның шағын мүмкіндігі бар ортада түрлі ойындар мен рухани-мәдени тәрбиелік іс-шаралар арқылы ана тілінің деңгейін дамытуға бағытталуы керек.

Бастауыш сыныпта ана тілінің барлық мүмкіндіктерін толық пайдалана отырып, оқушы бойында адами қасиеттерді (адалдық, имандылық), ұлттық діл, ұлттық тәрбиені ұлттық сана-сезім деңгейіне жеткізеді. Қазақ тілін ана тілі ретінде оқыту – қазақ халқының дамуының қуатты құралы.

Қазақ/орыс тілдерін екінші тіл ретінде оқу (Т2)

1-сыныптан бастап 6-сыныпты бітіргенге дейін қазақ тілін екінші тіл ретінде оқытуға бөлінетін жалпы сағат саны 718 сағатты құрайды. Осылайша, студенттер В1 орташа деңгейіне жете алады, бұл кейін негізгі мектептің орыс тілінде оқытылатын сыныптарында «Қазақстан тарихы» немесе «География» пәндерін қазақ тілінде оқуға жеткілікті.

Сол сияқты 2-сыныптан бастап 6-сыныпты бітіргенге дейін орыс тілін екінші тіл ретінде оқытатын болса, оны оқытуға бөлінетін жалпы сағат саны 432 сағатты құрайды. Бұл CEFR В1 деңгейіне жету үшін жеткілікті және Мемлекеттік білім беру стандарты бойынша күтілетін оқу нәтижелеріне сәйкес келеді, мысалы, қазақ тілінде оқытатын сыныптарда 7-сынып пәндерін, мысалы, «Дүниежүзілік тарих», орыс тілінде оқуға жеткілікті.

Ағылшын тілін оқу

Бастауыш мектепте ағылшын тілін оқу қажеттілігі бірнеше факторларға байланысты.

Біріншіден, ағылшын тілін ертерек меңгеру әлемдік тәжірибе болып табылады. Көптеген елдер бастауыш мектепте бірінші шет тілін енгізеді.

Екіншіден, физиологиялық ерекшеліктері ерте оқытуға (6-13 жаста) тілдерді үйренуге мүмкіндік береді, бұл халықаралық зерттеулерде дәлелденген. Ми зерттеулеріне сәйкес, ерте жаста тіл дағдыларына жауапты аймақтар ең жылдам дамиды [24; 25].

Үшіншіден, тілді ерте үйрену шет тілін үйренуге оң мотивацияның қалыптасуына ықпал етеді.

Төртіншіден, ағылшын тілін оқуға бөлінген сағат көлемі мектептің соңында B2 деңгейін меңгеру үшін жеткілікті. Деректерге сәйкес, ағылшын тілінде когнитивтік академиялық тілдік құзыреттілікке жету үшін 4–7 жыл қажет [26].

Бастауыш мектептің соңында ағылшын тілін үйренудің жалпы сағат саны 216 болады. Бұл CEFR бойынша A1 деңгейіне жету үшін жеткілікті және SCSE оқуының күтілетін нәтижелеріне сәйкес келеді. 5-9-сыныптарда 540 сағат көлемінде ағылшын тілін меңгерген оқушылар B1 жоғары деңгейіне қол жеткізе алады, бұл орта мектепте ағылшын тілінде бірқатар пәндерді оқуға жеткілікті.

Пәндерді екінші тілде және ағылшын тілінде оқу

Жеке пәндерді оқыту екінші тілдің функционалдық мүмкіндіктерін ашуға, жеке тұлғаның өзіндік тұлғалық танымын сақтауға және ақпараттық қабаттарға қол жеткізуіне ықпал етеді.

Пән мазмұнын екінші тілде меңгеру үшін талап етілетін стандартты тіл деңгейі CEFR [27] сәйкес B1 (орта және жоғары) және одан жоғары. Бұл деңгейде студенттер кеңейтілген дискурсқа қатыса алады, ақпаратты синтездеу мен бағалауды қажет ететін күрделі сұрақтарға жауап береді және сәйкес академиялық тілге ие болады деп күтілуде.

Халықаралық тәжірибеде қосымша тілде оқу пәнін тандаудың нақты критерийлері мен талаптары жоқ. Әр елдің уәкілетті органдары оқу пәндерін өздері анықтайды. Дегенмен, пәнді екінші/шетел тілінде зерттеу жүзеге асырылатын елдердің көпшілігіне тән критерий сол елдің лингвистикалық мұрасы мен тілдердің мәртебесі болып табылады.

Пәндерді ағылшын тілінде оқу халықаралық тілдегі заманауи білім мен деректерді қамтамасыз етеді, ағылшын тілін үйренуге қосымша қолдау көрсетеді және жаһандану жағдайында түлектердің бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Функционалдық сауаттылық пен оқу жетістіктерін дамыту пәндерді ағылшын тілінде оқу үшін де негіз болып табылады. Халықаралық зерттеулердің нәтижелері біртүрлі және көптірлі білім беру бағдарламалары студенттерінің дағдыларын дамытудағы айырмашылықты анықтайды. Мысалы, біртүрлі студенттерде фактілерді есте сақтауда күштірек болса, екі тілді оқушылардың функционалдық сауаттылығы жоғары болды.

Пәнді ағылшын тілінде оқытатын мұғалімдер CLIL әдісін қолданады.

Еуропаның барлық дерлік елдерінде бір немесе бірнеше пәндер CLIL әдісі арқылы ағылшын тілінде оқытылады. Сонымен қатар, кейбір елдерде CLIL білім беру бастауыш мектептің 1-сыныбынан басталады (Австрия, Лихтенштейн),

Кипр, Люксембург және Мальтада бастауыш мектептің белгілі бір сатысында, ал Италияда орта мектепке жақындағанда басталады.

Пәндерді ағылшын тілінде оқытуға көшу мектептер дайын болған кезде, пәнді оқытуға ағылшын тілін меңгерген мұғалімдер жеткілікті, студенттер дайын болған кезде жүзеге асырылуы керек.

Оқушыларды жоғары сыныптарда пәндерді ағылшын тілінде оқуға дайындау үшін білім беру ұйымдары 10-сыныпта командалық оқыту тәсілін қолдана алады. Дәстүрлі топтық оқытуда екі мұғалім оқушының оқу нәтижелерін жақсартуға бағытталған ортақ мақсатқа бірге жұмыс істейді.

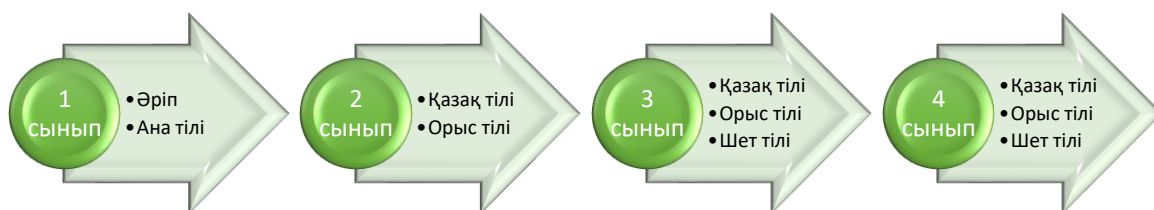
Пәнді ағылшын тілінде оқытудың еріктілігі ағылшын тілінде оқытудың тиімді дамуына және оқу бағдарламасына жағымсыз әсерлердің алдын алуға ықпал етеді.

Білім берудің бастауыш деңгейінде тілдерді кезең-кезеңімен енгізу

Бастауыш мектеп балалардың орта білім беру жүйесіндегі келесі кезеңдерінде оқуын жалғастыруы үшін қажетті іргелі дағдылар мен құзыреттерді қалыптастырады. Тілдер бойынша оқу бағдарламасының мазмұны сөйлеу әрекетінің төрт дағдысын дамытуға бағытталған коммуникативтік тәсілге негізделген: тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым.

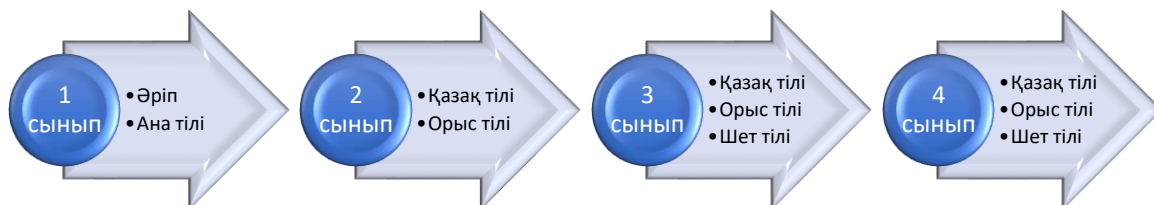
Бастауыш мектепте қазақ, орыс және шет тілдері жеке тіл пәні ретінде оқытылады. Мектептерге шет тілін оқытуда таңдау құқығы беріледі. Мектеп ресурстарының қолжетімділігін ескере отырып, олар ағылшын, неміс және француз тілдерін таңдай алады.

2022 жылдан бастап орта білім беру жүйесінде тілдерді кезең-кезеңімен оқыту енгізілді. Бірінші ретте ана тілін үйрену – екінші және шет тілдерін табысты меңгерудің негізі. Қазақ, орыс және шет тілдерін оқытуды кезең-кезеңімен енгізу аталған тілдердің әртүрлі тілдік топтарға (түркі, славян, герман тілдері топтары) жатуымен байланысты. Сондықтан бұл тәсіл оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес келеді және осы тілдердің графикасын қабылдауда қиындықтар туғызбайды және тілдердің бір-біріне теріс әсерін болдырмауға көмектеседі. 6-суретте бастауыш мектептегі кезеңдік көшу графикалық түрде көрсетілген.

6-Сурет. Қазақ тілінде оқытатын мектептерде

Орыс тілінде оқытатын мектептерде тілге баулу кейбір өзгерістерге ұшырайды (7-сурет).

7-Сурет. Орыс тілінде оқытатын мектептерде

Бұл көшу көптілді білім беру екінші/шетел тілінде білім алу үшін бірінші тілде толық құзыреттілік пен академиялық сауаттылықты дамытуды талап ететіндігімен түсіндіріледі.

Негізгі және жалпы орта білім беруде көптілді білім беру

2007 жылдан бастап Қазақстанда белгілі бір сыныптардан бастап кейбір пәндер екінші немесе шет тілінде оқытылатын көптілді мектептер бағдарламасы жүзеге асырылуда. Дегенмен, жалпы білім беретін мектептердің көпшілігі екінші және үшінші тілдерді тек тілдік пәндер арқылы оқытуды жалғастыруда. Дегенмен, әлемдік тәжірибе көрсеткендей, бірнеше тілде сенімді қарым-қатынас жасауға қабілетті көптілді тұлғаны тиімді дамыту үшін тілдік емес пәндер үшін әртүрлі иммерсивті модельдерді қолдану қажет.

Көптілді мектептердің үлгілері

Әлемдік тәжірибеде көптілді білім берудің әртүрлі үлгілері қолданылады. Көптілді білім беру үлгілерінің күшті және әлсіз топтары бар. Күшті модель арқылы студенттер бірнеше тілде еркін сөйлейді. Әлсіз үлгіні пайдаланған кезде студенттер біртүрлі болып қалады, яғни олар тек бір тілге ғана сенімді болады.

Күшті модельдер табысты көптілді модельдер болып саналады, мұнда функционалдық сауаттылық бастапқыда ана тілінде қалыптасады, содан кейін екінші немесе үшінші тілдерге ену орын алады [28]. Бірінші болып үйренетін ана тілі басқа тілдерді үйренудің іргетасы болып саналады. Күшті үлгілер оқушылардың көптілді және көпмәдениетті құзыреттіліктерін қалыптастыруды қамтамасыз етеді [29]. 1000-нан астам зерттеулер Австралия, Баск штаты, Каталония, Колумбия, Финляндия, Гонконг, Ирландия, Жапония, Жаңа Зеландия, Шотландия, Сингапур, Оңтүстік Африка, Швейцария және Уэльс

сияқты көптілді оқыту моделінің деректер түрлерін пайдаланған сәтті жағдайларды анықтады.

Көптілді білім берудің күшті үлгілерінің үш негізгі түрі бар, олар екінші және үшінші тілдерді меңгеру мақсаттарында және иммерсия формаларында ерекшеленеді. Мысалы, қоғамдағы мәртебесі мен қолданылуын жоғалтқан тілді жаңғыртуды мақсат еткен үлгі бар; келесі үлгінің мақсаты – көптілділікті сақтау және сонымен бірге қоғамның тілін сақтау және дамыту. Келесі үлгілерде онсыз да көптілді тілдік репертуарларды байыту мақсаты қойылған.

Біздің елімізде білім берудің көптілділік мақсаты табиғи түрде қалыптаспаған функционалды көптілділікке қол жеткізу болып табылады. Сондықтан Қазақстанда шет тілдерінде коммуникативтік құзыреттіліктерді дамыту үшін бұрыннан бар тілдік репертуарларды байыту мақсаты болып табылатын күшті үлгіні пайдалану ұсынылады. Мысалы, пәндерді ағылшын тілінде оқу халықаралық тілдегі заманауи білім мен деректерді қамтамасыз етеді, ағылшын тілін үйренуге қосымша қолдау көрсетеді және жаһандану жағдайында түлектердің бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Әлсіз және күшті үлгілердің келесі ерекшеленетін ерекшелігі - пәндерді оқыту тілі. Әлсіз модельде екінші немесе үшінші тілдер тек жеке тіл пәні ретінде оқытылады, ал күшті модельде тілдік емес пәндер пәндік интеграцияланған оқыту арқылы екінші немесе үшінші тілдерде оқытылады.

Сонымен, тілдік дағдылар тек тіл пәндері бойынша ғана емес, басқа пәндік салалар арқылы да (мазмұн арқылы) қалыптасады.

Көптілді білім беру моделін таңдау және пәндерді екінші немесе шет тілінде оқытуға көшу мектептер дайын болған кезде, пәнді оқытуға қажетті тілде сөйлейтін мұғалімдер жеткілікті, білім алушылап дайын болған кезде жүзеге асырылуы керек.

Қазақстанның орта білім беру жүйесінде үш тілде білім беруді енгізгенге дейін оқыту тек қазақ немесе орыс тілінде жүргізілетін, ал бөлек тіл пәндері екінші тілдер мен шет тілдері ретінде оқытылатын әлсіз үлгіні қолданғанын байқауға болады. Бүгінгі күні орта мектептердің көпшілігі осы үлгіні пайдалануды жалғастыруда.

Бұрын үштілді білім беруді енгізу кезінде бір ғана үлгі ұсынылатын. Қазақстанда үштілді білім беруді енгізу бойынша көптеген жергілікті зерттеулер Қазақстан жағдайында барлық мектептерге көптілді білім берудің бірыңғай моделін енгізу оқушылардың көптілділік құзыреттілігін дамыту үшін тиімсіз екенін анықтады [30;31].

Сондықтан бұл тұжырымдама сәтті Қазақстанның жағдайына негізделген әртүрлі үлгілерді ұсынады. Мұндай бағдарламалар Назарбаев Зияткерлік мектептерінде, Білім-Инновация лицейлерінде, сондай-ақ бірінші тілде аз ұлттар тілінде (ұйғыр және өзбек) оқытатын мектептерде сәтті жүзеге асырылуда. Сонымен қатар, мектептерге мазмұнды-тілді кіріктірілген оқыту үшін тілдік емес пәндерді таңдауда дербестік беріледі.

Бұл мектептерде үштілді білім беруді енгізудің табыстылығы келесі факторлармен байланысты:

- Мектептің тіл саясаты;
- CLIL әдістемесін қолдану;
- Педагогикалық кадрларды жүйелі түрде қайта даярлау;
- Оқу материалдарын құру;
- Т2 және Т3 сыныптан тыс жұмыстарға біріктірілген;
- шетелдік оқытушылар білім алушыдардың шет тілін меңгеру ресурсы болып табылады;
- ақпараттық орталық пен кітапханалар бейімделмеген түпнұсқалық материалдарды пайдаланады;
- тіл үйренушілерге жеке көзқарас қолданылады және т.б.
- студенттер мен мұғалімдер тілдерді меңгерудегі жетістіктерін көрсетуі керек;
- қазақ мұғалімдерінің IELTS немесе KazTEST сертификаттары болуы керек;
- білім алушыдардың ата-аналары мектептің тіл саясатын қолдайды;

Осылайша, жеткілікті жағдайлар мен мектеп қауымдастығының мақсатты аудиториясының қалауын ескере отырып, мектептер келесі үлгілердің біреуін немесе бірнешеуін таңдай алады.

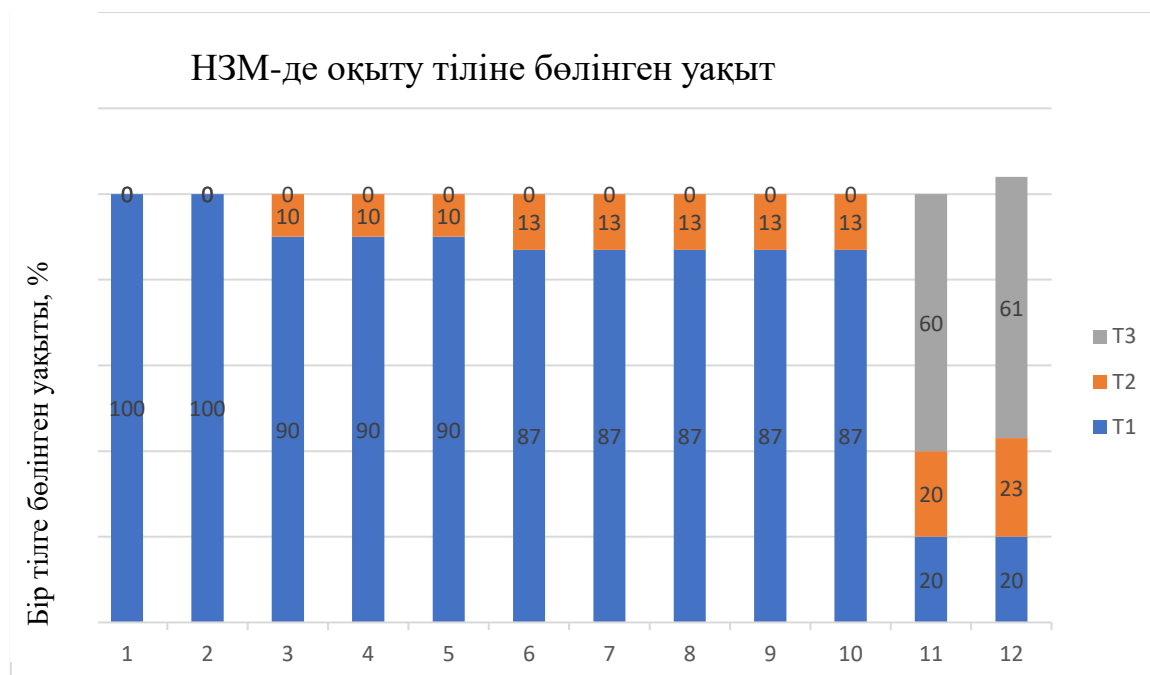
1 модель. Назарбаев Зияткерлік мектептерінде көптілді білім беру

Назарбаев Зияткерлік мектептерінде 2012-2013 оқу жылынан бастап білім беру бағдарламасы енгізілді, оның шеңберінде үш тілде білім беру іске асырылуда. Назарбаев Зияткерлік мектептерінің үштілді білім беру моделі:

- қазақ, орыс және ағылшын тілдерін жеке тіл пәндері ретінде деңгейлеп оқыту;
- тілдік емес пәндерді қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде оқыту;
- үш тілде сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру.

«Назарбаев Зияткерлік мектептері» ААҚ-дағы үштілді білім берудің негізгі мақсаты үш тілді меңгерген, осы тілдерде пәндер бойынша білімі бар, қызметтің әртүрлі салаларында үштілдедиалоты табысты жүргізе алатын, өз халқының мәдениетін бағалайтын және сонымен бірге басқа халықтардың мәдениетін түсінетін және құрметтейтін түлектің көптілді тұлғасын қалыптастыру болып табылады. Үш тілді білім беру шеңберінде қалыптасқан негізгі құзыреттер жаһандану жағдайында Зияткерлік мектептер түлектерінің әлеуметтік ортаға табысты бейімделуіне және кәсіби ұтқырлығына ықпал етеді. «Әлем танымы» (3-5 сын.), «Қазақстан тарихы» (6-10 сын.), «География» (6-12 сын.), «Құқық негіздері» (9 кл), «Қазақстан тарихы (қазіргі әлемдегі Қазақстан)» (11-12 сын.) тілдік емес пәндері қазақ тілінде оқытылады; «Дүниежүзілік тарих» және «Информатика» (6-10 сын.) орыс тілінде; «Физика», «Химия», «Биология», «Информатика», «Бағдарламалау», «Экономика», «Жаһандық перспективалар және жобалық жұмыс» жоғары сыныптарда ағылшын тілінде оқытылады.

Бағалау оқыту тіліне байланысты үш тілдің бірінде жүзеге асырылады. Тілдік емес пәндерді екінші/үшінші тілде оқытатын мұғалімдер пәндік-тілдік кіріктірілген оқыту (CLIL) тәсілін қолданады.

8-Сурет. НЗМ-де оқыту тіліне бөлінген уақыт

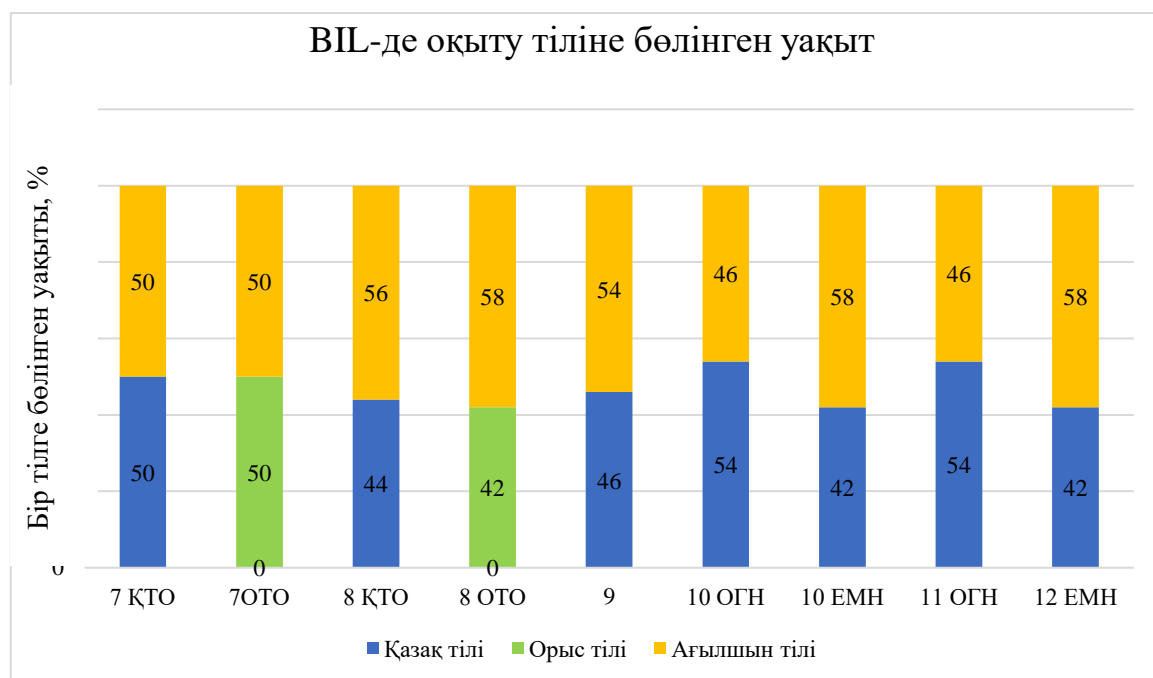
НЗМ-де көптілді оқытудың ерекшеліктері

- 3 тілді тілдік пән ретінде оқыту
- Пәндерді үш тілде оқыту
- Т1-ді 12-сыныпқа дейін оқыту тілі ретінде сақтау
- Ағылшын тілінде оқытуға кеңейтілген тілдік дайындық (4 жыл)
- 11 сыныптан бастап пәндерді ағылшын тілінде оқу
- Оқыту тілі ретінде қазақ тілінің үлесін біртіндеп қысқарту
- Қазақ тілін бастауыш сыныптан бастап оқыту (ерте ену)
- Математиканы Т1-де оқыту
- Екі бағытта да (ЖМ және ҚГ) ағылшын тілі бойынша бірдей сағат саны
- Мектепті бітіргенде ағылшын тілін меңгерудің күтілетін деңгейі – С1
- сыныптан тыс іс-шараларды үш тілде

2 модель. Bilim-Innovation Schools-те көптілді оқыту

«Білім-Инновация» лицей-интернаттарында оқыту қазақ тілінде, кейбірінде орыс тілінде жүргізіледі. Лицейдің негізгі мақсаты білім алушыларды ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды дамыту және өзін-өзі белсендіруге дайын дарынды және дарынды балалардың функционалдық сауаттылығын дамыту үшін қажетті жағдайлармен қамтамасыз ету, сонымен қатар ғылым мен тәжірибе жетістіктеріне негізделген сапалы білім беру.

География, Қазақстан тарихы, дүниежүзілік тарих, құқық сияқты ҚГЦ пәндері қазақ тілінде оқытылады. Математика, информатика, биология, химия және физика сияқты ЖМЦ пәндері ағылшын тілінде оқытылады. Орыс тілі мен әдебиеті мен түрік тілі тіл пәндері ретінде де оқытылады.

9-Сурет. БІЛ-де оқыту тіліне бөлінген уақыт

БІЛ-де көптілді білім беру ерекшеліктері

- ЖМЦ пәндерін 7-сыныпта биллингвалдық оқыту
- 8-11 сыныптардан бастап ЖМЦ пәндерін толықтай ағылшын тілінде оқыту (толық ену)
- Пәндік-кіріктірілген тәсілді қолдану
- Гуманитарлық пәндерді қазақ тілінде оқыту

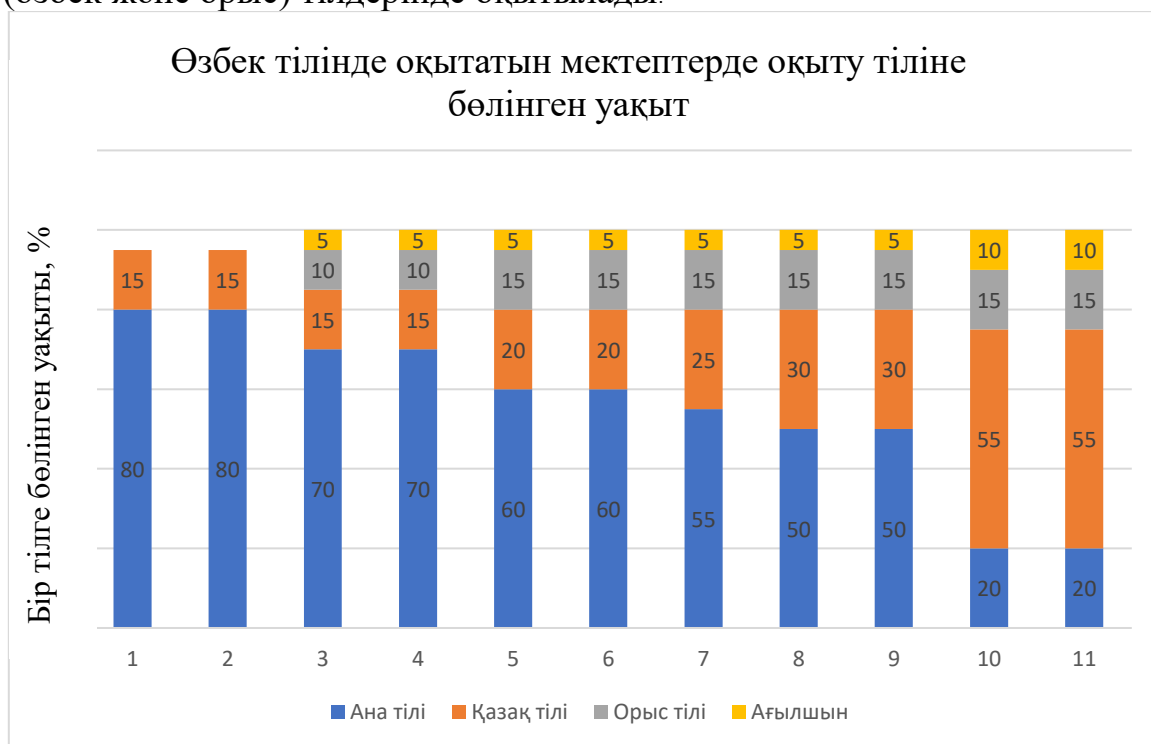
3 модель. Өзбек тілінде оқытатын мектептердегі көптілді бағдарлама

Бұл модель Оңтүстік Қазақстан облысындағы өзбек ұлты балалары бар мектептерде көптілді оқытуды пилоттық енгізу нәтижесінде дамитын бағдарламалардың мысалы болып табылады.

1-6 сыныптар ана тілімен қатар (өзбек) бірқатар пәндер екінші тілде (қазақ тілінде), ал кейбір пәндер ресми тілде (орыс тілінде) оқытылады. 1-4 сыныптарда «Әлем танымы», «Бейнелеу өнері», «Музыка», «Еңбекке баулу» пәндері қазақ немесе орыс тілдерінде оқытылады. 5-сыныптан бастап оларға "Қазақстан тарихы", "Жаратылыстану", "Дене тәрбиесі" және "Информатика", ал 6 – сыныптан бастап - "География" және "Биология" пәндері қосылады.

7-сыныптан 11-сыныпқа дейін оқу-тәрбие процесі билингвалды тәсіл негізінде ұйымдастырылады. Тілдік пәндерді қоспағанда, барлық пәндер екі

тілде – ана тілінде және мемлекеттік (өзбек және қазақ) тілдерде немесе ана және орыс (өзбек және орыс) тілдерінде оқытылады.

10-Сурет. Өзбек тілінде оқытатын мектептерге арналған модель

Өзбек тілінде оқытатын мектептерде көптілді оқытудың ерекшеліктері:

Ішінара иммерсия моделін қолдану және білім алушылар тілдік репертуарын байытуға бағытталған

- Қолданыстағы жағдайлар мен ресурстарды ескере отырып, осы үлгіні қолдануды мектептің өзі бастады
- Модель қостілді білім беруді жүзеге асырады, оқыту тілі ретінде ана және мемлекеттік тілдер қолданылады.
- Т1 үшін жаттығу уақытының айтарлықтай көлемін үнемдеу.
- Бұл модель Т1 және Т2 бір тіл тобына жататынын ескере отырып, мемлекеттік тілдің функционалдық білімін қамтамасыз етеді және бұл Т2 тілінің сәтті ассимиляциясына ықпал етеді.

Қазақстан мектептерінде көптілді білім беру моделдерінің нұсқалары

Көшу жоспары	Бастауыш сыныптар				Негізгі мектеп				Жоғары сыныптар		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Жартылай және екіжақты иммерсия моделі	Тілдік пәндерді үш тілде оқыту арқылы тілдердің функционалдық сауаттылығын қалыптастыру				Гуманитарлық циклдің бір немесе бірнеше пәндерін екінші тілде ішінара иммерсиямен оқыту(50%/50)			Гуманитарлық циклдің бір немесе бірнеше пәндерін екінші тілде оқыту			

		Ағылшын тілін тілдік пән ретінде оқыту	Ағылшын тілінде екі пән емес бірнеше пәндерді ағылшын тілінде оқыту (50%/50)	ЖМБ-дағы бір немесе бірнеше пәндерді ағылшын тілінде оқыту
			Ағылшын тілін икемді пәндік-кіріктіре оқыту арқылы оқыту (content-based learning)	
2. Қазақ тіліне ену моделі	Барлық тілдік емес пәндер қазақ тілінде жүргізіледі	90%-ы қазақ тілінде оқытылады	60 % қазақ тілінде	70 % қазақ тілінде
		Преподавание Всемирной истории на русском языке 10%		
	Орыс тілін тілдік пән ретінде оқыту			
	Ағылшын тілін тілдік пән ретінде оқыту	Пәнаралық тақырыптарды қолдан аотырып ағылшын тілінде оқыту (content-based learning)		
			ЖМБ пәндерін ағылшын тілінде оқыту (30%)	

11-Сурет. Қазақстан мектептеріндегі көптілді білім беру үлгілерінің нұсқалары

Жартылай және екі жақты иммерсия моделі мақсатты тілдерді теңдестірілген оқыту мен пайдалануды қамтамасыз етеді. Сондай-ақ, бұл бірінші тілді сақтауға және сақтауға ғана емес, екінші және үшінші тілдерді де меңгеруге мүмкіндік береді.

«Қазақ тілі», «Орыс тілі» және «Шет тілі» пәндері оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырады

- Орыс тілінде оқытатын мектептерде 5-11 сынып аралығында «Қазақстан тарихы», «География» сияқты ҚҒБ пәндері қазақ тілінде оқытылады. Тілдік деңгейді ескере отырып, 5-7 сыныптарды қоса алғанда, оқушылар осы пәндердің біреуін және/немесе екеуін қазақ тілінде биллингвальды немесе ішінара иммерсиялай отырып оқиды, оқытудың 50% қазақ тілінде және 50% орыс тілінде жүргізіледі деп болжанады.

Пәндік-кіріктіре оқыту тәсілін пайдалана отырып, 8-сыныптан 11-сыныпқа дейін барлық пәндерді қазақ тіліне оқыту, яғни толық иммерсия ұсынылады. Бұл тәсіл мақсатты пәндерді қазақ тілінде оқытуға біртіндеп көшуді қамтамасыз етеді.

«Қазақстан тарихын» қазақ тілінде оқытатын тіліне қарамастан оқыту өз Отаны туралы білімді мемлекеттік тілді білумен байланыстыруға мүмкіндік береді, мемлекеттік тілді меңгеруге қосымша қолдау көрсетеді, қалыптастыруға ықпал етеді. қазақ тілінің барша қазақстандықтар бірлігінің факторы ретінде пәннің ұғымдық-категориялық аппаратының кең ауқымды қолдану күшінде әмбебап академиялық қазақ тілін қалыптастыру және міндетті білім беру

жағдайында түлектердің бәсекеге қабілеттілігін арттыру кәсіптік саладағы мемлекеттік тілді;

- қазақ тілінде оқытатын мектептерде 5-10 сынып аралығында «Дүниежүзілік тарих» пәні орыс тілінде оқытылады. Бұл орыс тілін меңгеруде қосымша қолдау көрсетеді, пәннің концептуалды-категориялық аппаратының кең ауқымы есебінен әмбебап академиялық орыс тілін қалыптастырады және Еуразиялық экономикалық одақ жағдайында түлектердің бәсекеге қабілеттілігін арттырады.
- негізгі мектепте оқушылардың тілі В1 бастапқы деңгейіне жеткен кезде 8-сыныптан бастап біртіндеп пәндік-кіріктірілген тәсілді пайдалана отырып, «Ағылшын тілі» пәнін оқу арқылы оқушыларды ағылшын тілінде пәндік мазмұнды оқуға дайындау жүзеге асырылады.
- адами әлеует және жағдайлар болған жағдайда мектептер жаратылыстану-ғылыми циклдің бір немесе бірнеше пәндерін ағылшын тілінде 8-9 сыныптар аралығында ішінара иммерсиялай отырып және 10-11 сыныптарда толық иммерсиялай отырып ағылшын тілінде оқытады. Бұл тәсіл оқыту сапасына теріс әсер етпеуге үшін күрт ауысуды болдырмауға көмектеседі.

Мектептер қандай көптілді модельді жүзеге асырғанына қарамастан, ұлттық стандарттарға сәйкес білім беруі керек. Сондықтан, тілдік емес пәндер екінші немесе үшінші тілде оқытылатын көптілді бағдарламаны енгізу кезінде дайындықты бағалау критерийлерін қамтитын көптілді бағдарламаларды іске қосу механизмі қажет, онсыз мектептер көптілді білім беруді бастай алмайды. .

Көптілді білім беру бағдарламасының мақсаты – оқушылардың екі/үш тілді меңгеруі ғана емес, сонымен қатар мемлекеттік стандарт бойынша барлық пәндер бойынша қарастырылған нәтижелерге қол жеткізу. Тиісінше, көптілді білім беру бағдарламалары бойынша оқитын оқушылардың пәндері бойынша білім беру нәтижелері тұрақты бағдарламалардағы білім алушылардың нәтижелерінен төмен болмауы керек.

Көптілді білім беруді бағалау

Пәндерді екінші немесе шет тілінде оқитын мектептерде оқушылардың осы тілдерде бітіру емтихандарын және ұлттық бірыңғай тестілеуді тапсыру мүмкіндігі болуы қажет. Бағалау бірнеше тілде ұсынылса, әртүрлі тіл нұсқаларының стандарты бірдей болып қалуы маңызды, яғни толық екі тілді немесе үш тілді меңгерген білім алушы қай тілде емтихан тапсыратынына қарамастан бірдей баға алады.

***Көптілді білім беруді нормативтік-құқықтық,
теориялық-әдіснамалық, ғылыми-әдістемелік,
оқу-ұйымдастырушылық қамтамасыз етуді дамыту***

Қоғамдағы және білім беру мекемелеріндегі тілдік жағдайға ғылыми талдау жасау, отандық және шетелдік тәжірибелерді зерделеу және оң нәтиже берген моделдерді үйлестіре отырып, көптілді білім берудің жаңа моделін құру көптілді білім беруді теориялық-әдіснамалық жақтан қамтамасыз етсе, жаңа модель бойынша көптілді білім беруді дамытуда сапалы оқу ресурстарына (тілдік пәндердің және жаратылыстану-математикалық бағыттағы ағылшын тілінде оқытылатын пәндердің қолданыстағы оқу-әдістемелік кешендеріне (бағдарламалар, оқулықтар, көптілді сөздіктер, әдістемелік құралдар, мультимедиялық және электрондық құралдар және т.б.)) талдау жасау және оларды жетілдіру, сондай-ақ жаңа оқу-әдістемелік кешендер әзірлеу) ғылыми-әдістемелік жақтан қамтамасыз етеді. Көп тілде (кем дегенде үш тілде) білім беруші педагог кадрларды даярлау және қайта даярлау, мектептің материалдық-техникалық базасын жетілдіру, оқу-тәрбиелік шаралар ұйымдастыру арқылы көптілді білім беру оқу-ұйымдастырушылық жақтан қамтамасыз етіледі.

Мұның бәрі көптілді білім беру арқылы қазақстандық қоғамға бәсекеге қабілетті көптілді, мультимәдениетті тұлғаны қалыптастыруға негіз болады.

Көптілді білім беруді теориялық-әдіснамалық қамтамасыз етуді дамыту жоспары

Көптілділік әлеуметтік, лингвистикалық, этнолингвистикалық, географиялық (аймақтық), педагогикалық, психологиялық, этнопсихологиялық, саяси, заңнамалық, экономикалық, коммуникативтік, функционалдық аспектілерден зерттеу жүргізуді қажет етеді. Сол себепті көп тілді білім беруді дамыту мәселесін шешуге ғалымдарды тарту аса маңызды.

Көптілді білім беруді теориялық-әдіснамалық қамтамасыз етуді дамыту жоспарына тілдердің қолданылуы мен дамуын үйлестіру бойынша ғылыми негізделген ұсыныстар мен нұсқамалар әзірлеу енеді.

6-Кесте. Көптілді білім беруді теориялық-әдіснамалық қамтамасыз етуді дамыту жоспары

Р/с	Шара атауы	Жауапты	Мерзімі
1	Көптілді білім беруді этнолингвистикалық тұрғыдан зерттеу нәтижесінде теориялық негіздеме әзірлеу		
2	Көптілді білім беруді лингводидактикалық тұрғыдан зерттеу нәтижесінде теориялық негіздеме әзірлеу		
3	Көптілді білім беруді этнопсихологиялық тұрғыдан зерттеу нәтижесінде теориялық негіздеме әзірлеу		
4	Көптілді білім беруді тарихи-мәдени тұрғыдан және этномәдениеттану		

	тұрғысынан зерттеу нәтижесінде теориялық негіздеме әзірлеу		
5	Көптілді білім беруді педагогикалық және этнопедагогикалық тұрғыдан зерттеу нәтижесінде теориялық негіздеме әзірлеу		
6	Көптілді білім беру мазмұнының теориясын талдау негізінде ұсыным әзірлеу		
7	Ғылыми негізделген мультимәдениеттілік және мультитабиғилық идеяларын әзірлеу		
8	Ғылыми негізделген ұлт және «Ана тілі мектебі» идеяларын әзірлеу		
9	Ғылыми негізделген мәдениетаралық, жаһандану және мәдениетаралық коммуникация идеяларын әзірлеу		
10	Ғылыми негізделген білім беру мазмұнын интеграциялау идеясын әзірлеу		

Осы ғылыми негізделген теориялық негіздемелер мен идеялар болуы педагогикалық тәсілдер мен принциптердің едәуір кешенінің болуын көрсетеді, оларды жүйелі-тұтас зерделеу және мақсатты түсіндіру арқылы көптілді білім берудің теориялық және әдіснамалық базасы құралады.

Көптілді білім берудің теориясы мен әдістемесі ғылыми-педагогикалық циклдің логикасын ескере отырып әзірленуі керек: жалпы педагогикалық заңдар мен заңдылықтарды, көптілді білім беруді ұйымдастырудың педагогикалық жағдайларын анықтайтын теориялық тәсілдер мен принциптерді анықтау. Бұл көптілді білім берудің мақсат-міндеттерін тұжырымдауға, мазмұнды таңдауды негіздеуге, сондай-ақ көптілді білім берудің әдістерін, нысандарын, құралдарын анықтауға мүмкіндік береді.

Көптілді білім беруді ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етуді дамыту жоспары

Көптілді білім беруді сапалы, әрі жүйелі ету мақсатында ғылыми-әдістемелік жақтан қамтамасыз ету аса маңызды іс-шаралардың бірі. Бұл, ең алдымен, оқыту қызметімен байланысты, сондықтан оны дамытудың негізгі бағыттары: көптілді білім беруді іске асыру үшін педагог кадрларды даярлау және қайта даярлау жүйесін жетілдіру; тілдерді (қазақ, орыс, шет тілдерін) оқыту, сондай-ақ жекелеген пәндерді шет тілінде оқыту мәселелерін қамтитын оқу бағдарламалары мен оқу-әдістемелік құралдарды жетілдіру және әзірлеу.

7-Кесте. Көптілді білім беруді ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етуді дамыту жоспары

Р/с	Шара атауы	Жауапты	Мерзімі
1	Қазақ тілін оқытудың аймақтық ерекшеліктерін ескеретін инновациялық бірегей бағдарламасын әзірлеу		
2	Орыс тілін оқытудың аймақтық ерекшеліктерін ескеретін инновациялық бірегей бағдарламасын әзірлеу		
3	Халықаралық стандарттарға негізделген шет тілін(ағылшын/неміс/француз тілін) оқытудың инновациялық бірегей бағдарламасын әзірлеу		
4	Оқу мазмұнында аймақтық компонент қамтылған деңгейлеп (Қазақ тілі/Орыс тілі/Ағылшын тілі) оқу-әдістемелік кешенін (оқулық, жұмыс дәптері, педагогке арналған оқу-әдістемелік көмекші құрал, лингвистикалық сөздік) әзірлеу		
5	Инновациялық технологиялар мен озық әдіс-тәсілдерге негізделген деңгейлеп электронды (Қазақ тілі/Орыс тілі/Ағылшын тілі/ Неміс тілі/Француз тілі) оқулықтар мен оқу құралдарын әзірлеу		
6	Ғылыми негізделген көп тілді (Қазақ-орыс-ағылшын тілі; Қазақ -орыс-неміс тілі; қазақ-орыс-француз тілі; Қазақ-ұйғыр-өзбек-орыс) терминологиялық сөздіктерін әзірлеу		
7	Балалардың жас және психологиялық ерекшеліктерін ескерген көптілді Ертегілер жинағы циклін әзірлеу		
8	Математикалық және жаратылыстану-ғылыми циклдің жекелеген пәндері бойынша шет тілінде (ағылшын/неміс/француз тілінде) аймақ, жас ерекшелік, психологиялық ерекшеліктерді ескере отырып бейімделген оқу құралдарын әзірлеу		
9	Білім берудің барлық деңгейлері үшін шетелдік авторлар әзірлемелерін Қазақстан жағдайларына бейімдеп қайта әзірлеу		
10	Көптілді білім беру сапасын үздіксіз мониторингілеу үшін бірыңғай бақылау-бағалау талаптарын әзірлеу (педагогтердің мониторгі үшін жеке,		

	білім алушылардың мониторингі үшін жеке)		
11	Ағылшын тілін тереңдетіп оқыту үшін біліктілікті арттыру курстарының бағдарламаларын әзірлеу		
12	Көптілді білім беру жүйесін жақсарту үшін педагог кадрларды даярлау, қайта даярлау курстарының бағдарламаларын әзірлеу		

Көптілді білім беруді оқу-ұйымдастырушылық қамтамасыз етуді дамыту жоспары

Оқу-ұйымдастырушылық қамтамасыз етуді дамыту жоспары көптілді, соның ішінде мемлекеттік тілді оқыту сапасын жақсартуға, оқушының қоғамөмірінде өз орнын тауып, кез келген тілдік ортаға тез бейімделіп, еркін қарым-қатынасқа түсуіне жағдай жасау мақсатымен құрылады.

8-Кесте. Көптілді білім беруді оқу-ұйымдастырушылық қамтамасыз етуді дамыту жоспары

8-Кесте. Көптілді білім беруді ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етуді дамыту жоспары

Р/с	Шара атауы	Жауапты	Мерзімі
1	Көптілді білім беру мәселелері жөніндегі республикалық үйлестіру және ғылыми-зерттеу орталығын ашу		
2	Орта білім саласында Көптілді білім беруді дамыту орталықтарын ашу		
3	Көптілді білім беру бойынша семинарлар мен конференциялар ұйымдастыру		
4	Көптілді білім беру бойынша республикалық келіссөз алаңдарын ұйымдастыру		
5	Көптілді білім берудің материалдық-техникалық базасын ұлғайту (интерактивті тақта және басқа мультимедиялық аппаратурамен жабдықталған мультимедиялық сыныптар санын арттыру)		
6	Көптілді білім берудің мониторингін жүргізу		
7	Аймақтық ерекшелікті ескере отырып, солтүстік аймақтарда мемлекеттік тілдің мәртебесін көтеруге үшін қазақ тіліндегі, оңтүстік аймақтарда орыс тілінде өткізілетін тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру (әр мектеп тәрбие		

	жұмыстарының жоспарын өздері өзірлейді)		
--	--	--	--

Қазақстан Республикасындағы тілдік ахуалға байланысты білім беруде мемлекеттік және қоғамдық құндылықтарды танудың арқасында көптілді білім беруді іске асыру үшін қолайлы жағдайлар жасауға мүмкіндік беріледі.

4. КҮТІЛЕТІН НӘТИЖЕЛЕР

Көптілді білім беруді дамыту Тұжырымдамасын жүзеге асыру төмендегілерді қамтамасыз етуі тиіс:

- ҚР білім беру жүйесінде үздіксіз сапалы білім беру жүйесін;
- мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілінің мәртебесін көтеру және ЖББОМ оқушыларының қазақ тілін 100% біліп шығуын;
- көптілді тұлғаны – қазақ, орыс және шет тілдерін меңгерген, қызметтің әртүрлі салаларында диалогты сәтті жүргізуді білетін, өз халқының мәдениетін бағалайтын, басқа халықтардың мәдениетін түсінетін және құрметтейтін Қазақстан азаматын қалыптастыру ;
- - оқушыларды ынталандырып, қабілетті құзыретті, жоғары білімді, бәсекеге қабілетті мұғалімдерді даярлау
- білім беру жүйесінде тілдерді дамытуға бағытталған қолданыстағы мемлекеттік құжаттардың нормативтік-құқықтық базасын жетілдіру;
- көптілді білім беруді дамытудың теориялық-әдіснамалық, ғылыми-әдістемелік, оқу-ұйымдастырушылық қамтамасыз етудің дамыту жоспарын әзірлеу;
- көптілді білім берудің отандық және шетелдік оң тәжірибелеріне және инновациялық технологиялар мен озық әдіс-тәсілдерге негізделген көптілді білім берудің жаңа моделін жасау;
- - оқушыларды ынталандырып, жаттықтыруға қабілетті құзыретті, жоғары білімді, бәсекеге қабілетті мұғалімдерді даярлау;
- Қазақстанның әлемдік білім кеңістігіне кірігуін.

Орта білім берудің барлық деңгейлерінде үш немесе одан да көп тілді оқыту үдерісі және енгізу кезеңдері ғылыми-зерттеу жұмыстарымен қатар жүреді. Бұл білім беруді ұйымдастыру бойынша басқару шешімдерін қабылдау процесінде көптілді білім беруді енгізуге ықпал ететін және кедергі келтіретін факторларды анықтауға мүмкіндік береді.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Brown, A., & Gullberg, M. (2010). Changes in encoding of PATH of motion in a first language during acquisition of a second language.
2. Thomas, W. P., Collier, V. P., & Abbott, M. (1993). Academic achievement through Japanese, Spanish, or French: The first two years of partial immersion. *The Modern Language Journal*, 77(2), 170-179.
3. Durgunoglu, A. Y., & Verhoeven, L. (2013). Literacy development in a multilingual context: Cross-cultural perspectives. Routledge.
4. Mehisto, P., & Asser, H. (2007). Stakeholder perspectives: CLIL programme management in Estonia. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 10(5), 683-701.
5. Rosenbusch, M. (1995). Language learners in the elementary school: Investing in the future. *Foreign language learning: The journey of a lifetime*, 1-36.
6. КАТЕV ресми сайты. <http://katev.kz/kk/> (<http://katev.kz/ru/>)
7. Mehisto, P., Kambatyrova, A. & Nurseitova, Kh. (2014). Three in one? Trilingualism in policy and educational practice. In D. Bridges (Ed.), *Educational reform and internationalisation: the case of school reform in Kazakhstan*. Cambridge: Cambridge University Press.;
8. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы (Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы № 1118 Жарлығы. Күші жойылды - Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 1 наурыздағы № 205 Жарлығымен). <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1000001118>. (кірууақыты: 16.01.2017)
9. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016 - 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы (Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 1 наурыздағы № 205 Жарлығы). <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1600000205>. (кірууақыты: 16.01.2017)
10. Национальная образовательная база данных. (2021)
11. Всемирный Банк. Аналитический отчет по нормативным правовым актам и существующим исследованиям (2021)
12. Zhilbayev, Zhanbol, Lyailya Syrymbetova, Manargul Mukasheva, Bakhytgul Zhetpisbayeva, Gulnara, Smagulova. (2019). "Promotion of Trilingual Education in Kazakhstan Schools: Online Monitoring Results." *Journal of Siberian Federal University. Humanities and Social Sciences* no. 12:285-301
13. Irsaliyev, S. E., L. Ch Karabassova, A. Z. Mukhametzhanova, A. B. Adil, M. A. Bekova, and Y. B. Nurlanov. 2017. "Teaching in three languages: International experience and recommendations for Kazakhstan." Astana, Kazakhstan: JSC "Information-Analytic Center". Karabassova, L. (2020). Is top-down CLIL justified? A grounded theory exploration of secondary school Science teachers' experiences, *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*,

14. Ковалева (2018) «Школа на трех языках. Как эксперимент сработал в одной из гимназий Павлодара» Интернет-журнал «Власть», 9 октября 2018 г., <https://vlast.kz/obsshestvo/29882-skola-na-treh-azykah-kak-eksperiment-srabotal-v-odnoj-iz-gimnazij-pavlodara.html>.
15. Национальная академия образования им. И. Алтынсарина. 2016 а. Состояние трехязычного образования в Казахстане. Аналитическая справка.;
16. Национальная академия образования им. И.Алтынсарина. (2016с). Анализ содержания действующих программ подготовки педагогических кадров для работы в условиях трехязычного образования. Аналитическая справка. Астана.
17. Молдагазинова, 2020 Trilingual Education in Kazakhstan: What to Expect.” Voices On Central Asia, May 24, 2019. Accessed September 27, 2020. <https://voicesoncentralasia.org/trilingual-education-in-kazakhstan-what-to-expect/>.
18. Мейрманова (2018). «Казахстанское «трехязычное образование» - новая формула языковой политики», Articlekz.com. Дата просмотра 27 сентября 2020 года <https://articlekz.com/article/27714>.
19. Карабасова, 2018 “Teacher conceptualization of CLIL in Kazakhstan.” Unpublished PhD dissertation. Nazarbayev University .
20. Национальная академия образования им. И.Алтынсарина. (2017). Языковой стандарт
21. Булатбаева (2005) Функционально-коммуникативная технология обучения русскому языку в казахской школе. Монография
22. Булатбаева, Кулжанат Нурымжановна, and Назира Ахановна Шахметова. "К ВОПРОСУ О РАЗВИТИИ ТРЕХЪЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН." НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ: СОХРАНЯЯ ПРОШЛОЕ, СОЗДАЁМ БУДУЩЕЕ. 2021.
23. Lenneberg, E. H. (1967). The biological foundations of language. Hospital Practice, 2(12), 59-67.
24. Mechelli, A., Crinion, J. T., Noppeney, U., O'doherty, J., Ashburner, J., Frackowiak, R. S., & Price, C. J. (2004). Structural plasticity in the bilingual brain. Nature, 431(7010), 757-757.
25. Cummins, J. (1984). Wanted: A theoretical framework for relating language proficiency to. In NOTE 100p.; Selected papers of the Language Proficiency Assessment Symposium (Warrenton, VA, March 14-18 (Vol. 400, p. 21).
26. Krashen, S. D., & Terrell, T. (1983). Natural approach (pp. 20-20). New York: Pergamon.
27. Hornberger N. H. FOUNDATIONS OF BILINGUAL EDUCATION AND BILINGUALISM. Colin Baker. Clevedon, UK: Multilingual matters, 1993. Pp. xvi+ 318 //Studies in Second Language Acquisition. – 1994. – Т. 16. – №. 2. – С. 253-253.

28. Stoianova, Atanasiya. n.d. Piloting and implementation results multilingual education programs in schools of South Kazakhstan, Almaty region and Almaty city with national languages of instruction. Unpublished report.
29. Карабасова (2021) . “Understanding Trilingual Education Reform in Kazakhstan: Why Is It Stalled?.” In Education in Central Asia, pp. 37-51. Springer, Cham.
30. Irsaliyev, S. E., L. Ch Karabassova, A. Z. Mukhametzhanova, A. B. Adil, M. A. Bekova, and Y. B. Nurlanov. 2017. “Teaching in three languages: International experience and recommendations for Kazakhstan.” Astana, Kazakhstan: JSC “Information-Analytic Center .Karabassova, L. (2020). Is top-down CLIL justified? A grounded theory exploration of secondary school Science teachers’ experiences, International Journal of Bilingual Education and Bilingualism, and Social Sciences no. 12:285-301.
31. and Social Sciences no. 12:285-301.
32. Irsaliyev, S. E., L. C

Тұжырымдама мазмұны

Преамбула	3
1. Қазіргі кезеңдегі Қазақстандағы көптілді білім берудің жағдайы	5
2. Көптілді білім берудің ұстанымдары	11
3. Көптілді білім беруді дамытудың негізгі бағыттары	15
4. Күтілетін нәтижелер	36
Пайдаланылған әдебиет	37